

ԱՆԱԿԻՏ

ՀԱՆՐԻՍ ԱՄՍԵԱԼՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՆՍԱԿԱՆ

Ե. ՏԱՐԻ

ՕՂՈՍՏՈՍ 1903

ԹԻԻ 8

ԲԱՐԻՉ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանման բառեր են նախնական օրրազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Լոյսը կիրպով՝ մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յախոն- նական խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Ե՞մէ հոգին չՅարգմանէր , չլուսաւորէր ինչ որ միտը կ'ըսէ , այդ չհասկցուած մտին բնու- մէնը չերածի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԵ

ՏՊԱՐԱՆ „ԱՆԱՀԻՏ”

22 RUE CLAUZEL, PARIS

Կը տպագրուին, խնամքով եւ մատչելի գներով, հայերէն ու ֆրանսերէն զրքեր : զրքոյկներ, գեղարուեստական հրատարակութիւններ, յայտագրեր, հրաւիրագրեր, այդաքարտեր, ծանուցումներ, եւն, եւն :

«ՏՊԱՐԱՆ ԵՆԼՋԻՏ» պիտի շարունակէ «Մատենադարան Անահիտ»ի շարքը, պիտի սկսէ «գեղարուեստական հրատարակութեանց» նոր շարք մ. եւ պիտի շարունակէ նմանապէս «Անահիտի հրատարակութիւններ»ը, որոնց առաջինը «Ենակապետ Գուշակի Դիւան»ը մեծ համակրութեամբ ընդունուեցաւ հայ հասարակութենէն :

«Անահիտի հրատարակութեանց ամենէն մօտակայ թիւերը պիտի ըլլան՝

1. ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ԲԱՌԵԱԿՆԵՐԸ, Թարգմանութիւն Գ. ՓԱՌՆԱԿԻ
2. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՅԱՆԻ ԿԵՆՆԻՔ՝ ՈՒ ԳՈՐԾՐ. ու սուրճասիրութիւն ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆԻ :
3. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՅԱՆԻ ԿԵՆՆԻՔ ԲԵՐԹՈՒՆՍԻՐԻ, ՈՒ ՃԱԴՆՐՉ. (Ի տպագրութիւն) :
4. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՅԱՆԻ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԵԻԻՆՆԵՐԸ, (Բ. տպագրութիւն) :

Բացուած է բաժանորդագրութիւն՝ Պեշիկյանի կենսագրութիւնն եւ քերթուածներն ու ճառերը պարունակող երկու հատորներուն համար : Երկու հատորը պիտի արժեն բաժանորդ գրուողներուն համար՝ հինգ ֆրանք, իսկ տպագրութիւնն յետոյ վեց ֆրանք : Բաժանորդագրուել ցանկացողներէն կը խնդրենք այժմէն զրկել նշանակուած գումարը (5 ֆրանք), որպէս զի բոտ այնմ որոշենք տպագրութեան օրինակներու թիւը :

Կը խնդրուի «Տպարան Անահիտ»ի գործառնութեանց վերաբերեալ ամէն նամակ զրկել տպարանի հասցէին, իսկ «Անահիտ» ամսաթերթին, «Հրատարակութիւնը Անահիտ»ին եւ եւ «Մատենադարան Անահիտ»ին վերաբերեալ ամէն նամակ զրկել խմբագրութեան մշտական հասցէին :

ՄԱՍՈՆԱՅԻ ԽՆԿԱՐԿՈՒՆԵՐ

ՈՐԲԱՎԱՃՅՈ ՊԱՏՈՒԵԼԻՆ
ԵՒ
ԱՊԻՆԱՐ ՄԱՅՂՆՈՐԴԸ

ՉԷՅՈՒՆՑԻ

ԳՐԵՑ
ՄԻՍԱԲ ՏԷՐ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ՔԵՏՔՈՒՆԵՐ ԿՆՑԵԱԼԵՆ

ՆՇԲԿԱՑԵՆ

Բ. ՄԱՍ

ԲԱՐԻՉ
1903

ՓԱՐԻՉ

ԳԻՆ

1903

Թուրքիա՝ 40 փարս
Օտար երկիրներու համար՝ 50 սանթիմ

Այս զրքոյկին վաճառման
զուտ հասոյթը
պիտի յառկացուի Կ. Պոլսոյ
Նախընկէտ Հայոց հիւանդանոցին :

Գին . 2 ֆր . 50 Եւրոպայի համար, 1 բուլըր
Ռուսաստանի համար, կէս տուլար Ամերիկայի
համար :

Գինը փափաքողները կրնան զիմել նաեւ «Անահիտ»ի խմբագրութեան :

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Օ Ր Ե Ա Յ

ԱԶԳԱՑԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Ե. ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՎ

ԹԻԻ 8

ԳԷՄՔԵՐ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍՎԱՃԵԼՆ

(Շար.)

Սվաճեանի գործը մանրամասնօրէն «Անա-
հիտ» ընթերցողներուն ծանօթացնելէ առաջ,
անհրաժեշտ է որ նախազգուշացնեմ որոշապէս
թէ անոնք սր զուտ դրական յատկութիւններ
գտնելու կանխամտածմամբ պիտի կարգան
«Մեղու» ի հրատարակագրին էջերը, սահմա-
նուած են ծանր յուսախարութեան մը: Թէ-
պէտեւ Միսաքիանի պէս վարպետ գրողէսի
մ'աշակերտած ըլլայ, Սվաճեան շատ սկիւր է
ըբբ գրող ոճը խառնակ է, յաճախ գոհնիկ,
լիզուն աղքատ, բառերը յաճախ անճշգորէն
գործածուած, ֆրազները անվայելուչ եւ ան-
ուղիղ կերպով կազմուած: Յայտնի կ'երեւայ
որ իր գրական դաստիարակութիւնը հապճեպ
է եղած ու կիսկատար: Իր հմտութիւնն ալ
սահմանափակ կը թուի. աւելի քան հուա-
նական է որ Եւրոպայի գրական, պատմական,
ընկերական կամ իմաստասիրական պլուրի-
գործոցներէն շատ քիչ բան ճանչցած է: Մտա-
ւոր զարգացման այդ պակասը մերի նոյն իսկ
իւր սկզբունքներուն արտայայտումին պայծա-
րութիւնը կ'աւրէ, գեղեցկագրտական թերու-
թիւնները բարոյական մեղանշումներու աս-
տիճանին կը հասցնէ:

Անհրաժեշտ է որ ասոնք նկատուին: այս
վերապահումները կը ճշգրն Սվաճեանի գիմա-

գիծը, բայց չեն բաւեր կոչմանելու անոր զե-
ղեցկութիւնը. այդ գեղեցկութիւնը կը կայա-
նայ Սվաճեանի իբր «գործիչ» կատարած զե-
րին մէջ. այդ զերը շատ կարեւոր է, եւ իրմէ
շատ աւելի գրահմուտ մտքեր եղած են մեր
մէջ որ այդպիսի զեր մը չեն կրցած կատարել:
Յարու թիւն Սվաճեան «նկարագիր» մը եղած է,
անշառախնդիր, անեսական, ուղղամիտ ան-
կողմնակալ միտք մը, որ քիչ զարգացում է
ստացած, բայց կարգացած է քանի մը առողջ
նկրինականեր որոնց ազդեցութիւնն իր մէջ
կենդանի պահպանուած ու բեղմնաւոր եղած է,
ունեցած է կարգ մը լուրջ ու մաքուր սկզբ-
ունքներ, որոնք իր պայքարին ուղեղիծը
կը կազմեն, որոնց միշտ հաւատարիմ մնացած
է. որոնց համար կուտած է երկայն ատեն, եւ
որոնց սիրոյն՝ յանձնառու եղած է ամէն տե-
սակ նեղութեանց եւ հալածանքներու:

Իբր գործիչ Սվաճեան իրաւունք ունի առա-
ջին տեղերէն մէկը բռնելու մեր ժամանակակից
պատմութեան մէջ. «Մեղու»ին յօդուածները
— որոնցմէ երկայն շարք մը պիտի արատաւ-
պենք «Անահիտ»ի մէջ, որովհետեւ անոնք ինք-
նին շահեկան ըլլալէ զատ՝ հետաքրքրական են
նաեւ իբրեւ հայկական նորագոյն պատմու-
թեան մէկ ամբողջ շրջանին պատկերացում-
ներ. — յստակօրէն պիտի ապացուցանեն մեր
այս գատաստանը:

Իբր գրական մարդ իր թերութիւնները ըսի
արդէն՝ մեծ են. բայց հակառակ ասոր, մեր
գրական պատմութեան մէջ իսկ պարտաւոր

ենք իրեն տեղ մը տալ, իբր «ոսկվիրայ» . եւ իբր գրական ոսկվիրայ, մեծ է նորէն իր դերը : Հրապարակագրութիւնը՝ Ոսկանեանին հետ՝ ինքն է սկսած մեր մէջ . երջիծական գրականութիւնը ինքն է որ հիմնած է մերմէջ առաջին անգամ, եւ Պարոնեան բաւական բան կը պարտի իրեն . նոյն իսկ ինքն է որ իրական կեանքէ վիպագրութիւնը Տաճկահայոց մէջ առաջին անգամ փորձած է քանի մը վիպակներով, որոնցմէ «Պանդուխտն ի մահիճ»ը նշանակութեան արժանի է : Իր այդ այլազան գործին մէջ կան երեւմն կտորներ որոնք շահեկան են նոյն իսկ գրական տեսակէտով, եւ կը յայտնեն թէ Սվաճեան կրնար ըլլալ շատ հըզոր գրագէտ մը եթէ կանոնաւոր ու հիմնական կրթութիւն ստացած ըլլար . իսկ երգիծական էջերուն մէջ կան այնպիսիներ որոնք իրենց տեսակին մէջ գրեթէ կատարեալ են . շատ ուժեղ, կրակոտ, գունալից, ինքնադրոյժ , կերպով մը՝ փոքրիկ հրաշակերտներ : Իր ոճին տկարութիւնը, պէտքէ զայս նկատել, արդիւնք է ոչ միայն իր գրական պակասաւոր զարգացման, այլ եւ իր ամէն բանէ առաջ «օգտակար ըլլալու» ձգտումին . Սվաճեան փայլուն եւ նուրբ գրականութիւն մ'արտադրելու գեղեցկագիտական մարմաջով չէ որ հրապարակ է նետուած . գործնական մարդ, տեսած է որ ժողովրդին՝ որուն վրայ կ'ուզէր ազդել՝ մտաւոր մակարդակը ո՛րքան ցած էր դեռ զգալով որ իր կոչումն էր ժողովրդին խօսիլ՝ ժողովրդին հասկանալի լեզուով մը գրած է ինչպէս կը խօսէին այն ատեն . դորձածած է լեզու մը լեցուն տաճկաբանութիւններով , ոճ մը լեցուն կրկնաբանութիւններով , ոամիկ դարձուածքներով, որովհետեւ ժողովուրդը այդ լեզուն եւ այդ ոճը միայն կրնար հասկնալ այդ միջոցին, հոգ տարած է նոյն իսկ բոլոր քիչ շատ խրթին հայերէն բառերուն տաճկերէնը փակագծի մէջ դնել . «Մեղու» ի յօդուածները կարգացած ատեն , մարդ կը զգայ որ այդ յօդուածները կը լափուէին ժողովրդին անուս դասէն , կը հասկցուէին , կը մարտուէին , եւ կը սնուցանէին , կը նորոգէին, կը զօրացնէին զայն :

«Մեղու» ի առաջին յօդուածը, որ կը շարունակուի շորս թիւի մէջ քննական տեսութիւն մըն է հայ ազգին անցեալին ու ներկային վրայ : Ոչ ոք մինչեւ այդ վայրկեանը այդ ձեւով , եւ այդ մտահոգութիւններով , չէր նրկատած Հայութեան տեղը պատմութեան մէջ՝ չին օրիքէն մինչեւ ներկայ ժամը : Ս. Ղազարու քանաստեղծները իրենց խանդոտ երեւակայութեանը մէջէն ստեղծած էին Հայոց պատմութիւն մը , այնքան փայլուն , այնքան փառայեղ , այնքան մեծաշուք , որքան գրեթէ Հրոտովմայեցւոց պատմութիւնը . այդ հայրենամոլ վանականներուն ըսածին նայելով , Հայրեղած էր անցեալին մէջ վիթխարի ազգ մը , առաջինը ազգերուն, Աստուծոյ սիրական ազգը, ունեցած էր անեղ աշխարհակալներ որոնք բովանդակ մարդկութիւնը դողացուցած էին , արտադրած էր քաղաքակրթութիւն մը որ գերազանց էր եղած քան բոլոր քաղաքակրթութիւնները : Այս պատկերը շատ գեղեցիկ էր , բայց մէկ թերութիւն մ'ունէր , ճիշդ չէր : «Հիւսիսափայլ»ին մէջ Նազարեանց եւ Նալբանդեան, ու «Անդլիական նամականի»ին մէջ Մամուրեան, պիտի ցոյց տային յետոյ , հանդարտ ու յստակատես վերլուծումով մը , թէ հայ ցեղը չէր եղած այն ինչ որ միթիարեանք ներկայացուցած էին . թէ անոր պատմութիւնը , փառաւոր ըլլալէ հետո , ընդհակառակն շարք մըն էր դժբաղդութեանց որոնք ծնած են ոչ միայն արտաքին անվերջ յարձակումներէն այլ եւ ներքին ծանր թերուածութիւններէ . բայց Նազարեանցէն , Նալբանդեանէն ու Մամուրեանէն առաջ , Սվաճեան կ'արձափէ այդ անաչառ ու պաղ նայուածքը իր ազգին անցեալին վրայ , եւ պատկերը որով իր ազգը կը ներկայացնէ , գեղեցիկ չէ , բայց ունի միակ յատկութիւն մը, ճիշդ է : Այդ ուսումնասիրութիւնը կատարեալ աշխատութիւն մ'ըլլալէ հետո է , անշուշտ , համառօտ տեսութիւն մըն է եւ ունի իր անճիշդ մասերը . արդէն ոչ այդ յօդուածը , ոչ ալ Նազարեանցի , Նալբանդեանցի եւ Մամուրեանի զը-

բուսածքները վճռականորէն ճշգրիտ ու ամբողջական պատկերացումը չեն տար հայկական պատմութեան, քանի որ այդ պատմութիւնը դեռ ա՛յնքան մութ կէտեր ունի, ա՛յնքան անստոյգ կերպով ծանօթ է. այդ բոլոր քննադատները, հերքելով ինչ որ անիրական է Մխիթարեան դիւցազնավէպին մէջ, չեն գրած անոր տեղ՝ ամէն ինչ որ կայ իրականապէս մեծ ու նշանակալից հայ ցեղին պատմական դերին մէջ։ Բայց անհրաժեշտ էր նախ քայքայել հեքեաթներու շէնքը, պատրաստելու համար իրական պատմութեան կառուցումը. ահա այդ անհրաժեշտ քանդումի գործն է որ կատարած են այդ անկեղծ մտքերը որ ճշմարտաւիրութիւնը ազգասիրութենէն վեր դնելու քաջութիւնն ունեցած են։

«Բարենախանձ ազգասէր մը կ'ըսէ Սվաճեան, իր յօդուածին այն մասին մէջ ուր հայ ցեղին ներկան քննադատել կը սկսի, երբոր ազգին լուսաւորութեան ու յատաճողիմութեան նըպատելու մասով իր մտաց կարողութեան տրված կարծիքը հրապարակաւ յայտնելու պաշտօն մը եւ պարտք մը իր վրայ կ'առնէ, պէտք է զի կարելի եղածին չափ անկողմնասէր եւ համարձակախօս ըլլայ, ապա թէ ոչ աւելի աղէկ է զի իսպառ լռէ։ Անկողմնասէր ըլլալու է վասն զի եթէ կողմի բռնելով՝ այն կողմը չվշտացնելու, չարդողցնելու կամ չըրարկացնելու համար չողորթութիւն ընելու ստիպուի, երբեք ազգին ըարութեանը համար չի կրնար ըստ արժանւոյն աշխատիլ. զի միմիայն անկողմնասիրութեամբ կրնայ յստակ տեսնել ընդհանրապէս ազգին եւ մասնաւորապէս անհատից պակասութիւնները։ Համարձակախօս ըլլալու է, կամ՝ սանկ ըսեմ՝ պակասութիւն մը տեսած ատենը անի յայտնելու, անոր յարգը ճանչնալու, հետեւանքը իմացնելու, անոր վարմաններն ցուցնելու, եւ անկէ հեռանալու յորդորելու համոզելու պարտաւոր պիտի համարի ինքզինքը ու չէ թէ ազգասէր պարծենցող անձանց պէս, պակասութիւն մը տեսած ատենը քող ծածկելու է անոր վրայ, պատճառ բերելով թէ օտար ազգաց ղէմ ծաղու ծանակ եւ ամօթահար կ'ըլլայ ազգը, կամ այսինչ կողմը կը վշտանայ։ Վասն զի ինչպէս որ վերարոյժը վէրքը տեսնելէն ետքը՝ միայն ցաւելով մը ետ դառնայ նէ, այն վէրքը չի բժշկու-

կուիր, ասանկ ալ ազգերնուս մէկ պակասութեան վրայ միայն ցաւինք ու անոր զարման տանելու դանդաղինք, խորհրդակցութիւններ չընենք, զանի քիչ կամ բնաւ ոչ դիտողին շիմացրենք, այն պակասութիւնը որ՝ հիմա կարելի է զիւրութեամբ կը լեցվի, այն ցաւալի լուսութեամբ օր մը բոլորովին անդամանելի կ'ըլլայ։ Աշխարհի էն լուսաւորեալ ազգն ալ իր յանցանքները յայտնի կը քարոզէ, ինքզինք ինք կը ծաղրէ, օտար ազգաց տեղի չստալու համար՝ իր պակասութիւնները քննելու եւ անոնք ծաղրելու։»

Հայ ցեղը Սվաճեանի աչքին կ'երեւայ իր ամբողջ պատմութեանն ընթացքին մէջ. աւելի թերութիւններով լեցուն քան յատկութիւններով. եւ անոր դժբաղդութեանց զլխաւոր պատճառը՝ իրեն համար՝ այդ թերութիւններն իսկ են. տկար, անկերպարան, անմիաբան, այդ ցեղը՝ ըստ Սվաճեանի՝ չի յաջողիր ոչ իր թշնամիներուն յաղթել, ոչ հզօր միութիւն մը կազմել, ոչ իրմէ քաղաքակրթութիւն մը դուրս հանելով՝ զայն ուրիշներուն վրայ տարածել. պէտք կ'ըլլայ որ Պարթեւները գան հայկական գահը գրաւեն՝ որպէսզի հայկական պետութիւն մը կազմուի. այդ պետութիւնն ալ երկայն չի տեւեր։ Հայերը իրենք իսկ, կուսակցամոլութեամբ պատրուտուած, կ'երթան Պարսից թագաւորին յանձնել իրենց անկախութիւնը ու իրենց կամքով կը կործանեն Արշակունեաց թագաւորութիւնը։ Գարու ազգային գրական շարժման ու վարդանանց, Ղեւոնդեանց ճիգին յարգանքի տողեր նուիրելէ յետոյ, Սվաճեան համակրանքով կ'ողջունէ Բագրատունի հարստութեան երեւումը, բայց կը փութայ տրամութեամբ նկատելու թէ այդ Հարստութիւնն ալ կը կործանի՝ գլխաւորապէս Հայերու ձեռքով։ Վերջապէս, Ռուբինեանց շնորհիւ Հայութեան վերականգնումն ալ կարճատեւ կ'ըլլայ, որովհետեւ Հայաստանի Հայերը, փոխանակ ամփոփուելու այդ նոր բոյնին մէջ եւ անոր զարգացմանն աջակցելու, կը

1 «Մեղու». Ա. տարի, թիւ 4, էջ 76-78։

լքանեն զայն, կը հեռանան անկից, ու՝ անտարբեր՝ կը թողուն որ ան ջախջախուի Մամուլներէն, մարելով վերջին նշոյլը հայկական ազատութեան :

Անցեալին այս տխուր հասարակեցրը գծելէ յետոյ, Սվաճեան կ'անցնի ներկային: Այդ ներկայն ալ միխթարական չի թուիր իրեն: Եւ սակայն անհրաժեշտ է որ այլ եւս հայ ազգը ճանչնայ իր յանցանքները ինք իրեն հանգէպ, սրբագրէ ինքզինքը, օգտուի նոր քաղաքակրթութեան բոլոր բարիքներէն ու մտաւոր զէնքերէն, ինքզինքը նորոգէ ու վերակազմէ, ու ջանայ դարմանել անցեալին սխալները՝ պատրաստելով իրեն համար լուրջ ու տոկուն ապագայ մը :

Հոս թողունք դարձեալ որ ինքը խօսի. հատուածը ամենէն շահեկաններէն մին է «Մեղու»ին :

« Անցեալ վերջին դարերուն մէջ Հայերը ինչ վիճակ որ ունէին, նոյն վիճակի մէջ կ'ապրին գեռ գրեթէ. բայց միայն այս չէ. հապա աւելի վատթարացած կրնանք համարել. այնպէս զի յուսահատեցուցիչ եւ չարագուշակ վիճակ մը անուանենք, կարծեմ թէ չափազանց խօսած չպիտի ըլլանք: «Ազգերնիս հսկայաքայլ յառաջագիմութիւններ կ'ընէ կոր, լուսաւորեալ ազգաց կը մերձանայ կոր» պօսացողներուն խօսքին չենք կրնար հաւատալ. վասնզի մեր տեսածները անոնց ձայնէն աւելի ազգեցութիւն կ'ընեն կոր մեր վրայ. զի կը տեսնենք թէ տակաւին անոնց ճամբուն հիմքն անզամ գտած չենք: «Ազգերնիս ինեւտասաներորդ դարու մէջ ազգ ըսուելու արժանի եղած է» կը գոչեն, սակայն աղէկ գիտենք թէ այս զարը մեզի համար Եւրոպայի միջին դարն է մենք այն ժամանակ Եւրոպան տակնուվրայ ընող անցքերովը, կրօնական կոիւնքերովն ու խողովութիւններովը զբաղած ենք: Մէկը զմիւս կաթուղիկ եւ հերձուածող կը կոչէ նախատելով, մէկ ուրիշը փրօթեսիման, հերետիկոս եւ անհաւատ կ'անուանէ իր բարեկամը: Սակաւաթիւ անհատներէ բաղկացած այս փոքրիկ ժողովուրդը հատուածներու կը բաժնուի. հետեւաբար եղբայրն իր եղբորմէն կը խորչի. անոր իր ձեռքնտուութիւնը կը խնայէ: Ազգասէրներ կան, կը պոռան, չգիտեմ ինչո՞ւ համար խաբել

ուզելով զազգը, թէ մեր արհեստաւորները որ օրի իրենց արհեստը կը բարակցենն, Եւրոպացոց կը հետեւին. բայց յայտնի կը տեսնենք թէ անոնք իրենց հօրենական ժառանգ՝ գիացած արհեստուն մատ մը անդին անցած չեն. շատ արհեստաւորներ ընկան, մնացածներուն ալ անկումը օրը օրի կը մերձենայ, քանի որ Եւրոպացիք իրենց հաստուածներով ճաճկատան կը յագեցնեն, որուն հետեւութիւնը որ օրի աղքատութեան եւ չքաւորութեան իրենց՝ հետեւաբար ազգին լրութեան՝ վրայ ծանրանայն է, վասնզի այս արհեստաւորները մինչեւ հիմա կամ լսած կամ համոզուած չեն թէ Եւրոպացիք իրենց արհեստները այնքան կատարելագործեցին նէ՛ ուսմամբ ու գիտութեամբ էր. անոնց սկզբունքը եւ նախակրթութիւնը դպրոցներու մէջ առին. անոնք յարգելով եւ մշակելով յաջողեցան: «Բարեկարգ դպրոցներ, կարգաւորեալ դաստիարակութիւն կայ» կ'ըսեն որով մեծամեծ յոյսեր կուտան. բայց արդիւնք՝ գրեթէ ոչինչ: Նոյն իսկ դպրոցներէն ելնող եւրիտասարդները կը խոստովանին ցաւելով թէ հոն ամենեւին բան մը չչահելէն պատ, անգին եւ անփոխարինելի ժամանակներ կորսուած են, որով հոն տարիքնին յեցվելով եւ դուրսի արհեստներուն ալ գոնէ սկզբունքը ստացած չըլլալով՝ շատը առանց արհեստի մընացած են: Սակայն անոնց խոստովանութիւնն ալ մէկդի մենք գիտենք թէ Պոլսոյ եւ իր շըրջակայից դպրոցներուն համար, որոնց մէջ ընդ ամէնը 4000ը չափ տղայ կայ, ամիսը 6000 դրոշ կը վատնուի կոր նէ՛ տարին այս 720 000 դրոշի ահագին գումարովը՝ բաւական աղէկ դաստիարակուած, բաւական հմտութիւն ալ ստացած սասը տղայ ալ չի կրնար կոր գնել ազգը. ժողովուրդը այս ստակը չկրնալով ճարել, շատ նեղութիւն կը քաչէ կոր այս դպրոցներուն ծախքերը հոգալու եւ անոնց ամենուն ալ կանգուն եւ բաց մնալուն կամ շարունակ միեւնոյն ծախքը ընելուն, հետեւաբար գոնէ քանի մը տարի միեւնոյն ընթացքով երթալուն վրայ մեծ վտանգութիւն չունեցուիր. զի օրինակն ալ տեսնուած է. վիթխարի եւ մեծածախ շինութիւն մը ամենեւին ազգին չկրցաւ ծառայել: Մարց դաստիարակութեան պէս ամենահարկաւոր եւ է՛ն առաջ հոգալու բանի մը մոոցըված կամ բաց թ թողի մնացած ըլլալէն աղջկանց կրթեալ ըլլալէն առաջ՝ ժամանակին

բերմամբը ազատ շարժումն քննելու եւ համար-
ձակ վարուց տէր ըլլալն ալ աչքերնուս չը զար-
նիւր կոր :

« Կրթութիւնը մինչեւ ցարդ ընդհանրական
եղած չըլլալով՝ ազգն ի՛նչ է , ազգը ո՛րչափ
սիրելու է , անոր ի՛նչպէս ծառայելու է գիտե-
ցողներ եւ անօր համար յոգնող ու աշխատող
անձինք կարի քիչ եղած են : Անոնք ալ որ
ազգին սպառնացող ամէն վտանգները, անան-
ցանկի եղած կարօտութիւնները ազէկ ճանչ-
ցած են , ամէն մէկը թէ՛ գրութեամբ թէ՛ բե-
րանով պոռակէն եւ չանացվիէն եւ կամ քիչ
արդիւնաւոր ըլլալն զատ , տեսնելով ալ զի
իրենց կեանքը մաշեցնելու ու ջանքերնին
սպառելու վտանգին մէջ կ'ըջնին , առանց անոր
փոխարէնն ազգին վաստկեցնելու , վնասելով
թուլցած են : Ազգին թէ՛ ամիրաներէն թէ՛ ժո-
ղովրդէն անոր վիճակին քաջածանօթ անձինք
անխոնջ եռանդով եւ արժանայիշատակ աշ-
խատութեամբ պատճառ եղան ազգային ու-
սումնական խորհուրդ» մը հիմնելու , որ ի՛նչ
մեծ ծառայութիւններ կրնար ընել ազգին՝ ա-
զէկ ճանչցած էին , բայց ափսոս որ իրենց աշ-
խատութիւնը չպատկուեցաւ . վասնզի զանի
կազմող անձինքը դեռ գործի ձեռք չզարկած՝
փիւնիկ մը ըրին այն ուսումնական խորհուրդը
որուն անունը կայ ու ինքը չկայ , բայց չէ թէ
իրենց կամբովը . . .

« Ամէն կարգի , ամէն աստիճանի մարդոց
մէջէն կոխու խողովութիւն , երկպառակութիւն ,
ատելութիւն գոնէ ժամանակ մը չվերցաւ որ-
պէսզի միաբանական սուրբ ոգին անոնց աչքն
ու միտքը անգամ մը ընդհանուր խեղճութեան
վրայ դարձնէր : Օսմանեան մեծագոր կայսրու-
թեան օրոտափառ Սուլթանը իր Ութթի Հիւ-
մայունովը երբ ամէն իր հպատակ ազգաց մե-
ծամեծները կը հրաւիրէ իրենց ազգին յարմար
եւ պատշաճ դատած արտօնութիւններն խընդ-
րելու , ո՛վ գժբազդութեանն ազգիս , չկրցան
զեռ միաբանիլ եւ մեզի ի՛նչ պէտք ըլլալուն
վրայ խորհրդակցիլ :

« Ատելութիւն մեծամեծաց մէջ , կոխու , երկ-
պառակութիւն , ատելութիւն ժողովրդին մէջ ,
խողովութիւն ընտանեաց մէջ , ատելութիւն
եղբարց մէջ . . . :

« Հայ ազգին անցեալին ու ներկային քըն-
նութենէն սա կը գտնենք գլխաւորապէս .

« Թէ՛ հին ասեմին Հայերը եւ թէ՛ արդի
սերունդներս , անհոգ ու անմտադիր եղած ենք

այն ամէն բաներուն որ ազգի մը շինութեան
բարգաւաճման , լուսաւորութեան եւ երջան-
կութեան ճշմարիտ սկզբունքն են , չատանգամ
բուն իրենց կամբովը : Ազգ մը յառաջադէմ , զօրաւոր եւ
երջանիկ ըլլալու համար , թէ՛ նիւթական
հարստութիւնը եւ թէ՛ իմացականը մէկտեղ
ստանալու միջոցը գտնելու է . ոչ սոսկ հարուստ
եւ ոչ լոկ քաղաքակիրթ ըլլալով կրնայ երկար
ատեն դիմանալ , վկայ՝ Աւստրալիայի ոսկե-
հանքը այնտեղի բնակիչներէն քաղաքակիրթ
հետեւարար մեծ եւ զօրաւոր ազգ մը շինելու :
Փրանսացիք , աշխարհի է՛ն քաղաքակիրթ ան-
ձինքը , ասկէ քառասունհինգ տարի մը առաջ ,
ընկճելու վրայ էին՝ հարստութեան պակասու-
թեամբ , ու հազիւ գիրենք ազատեց այն վտան-
գէն քաղաքակիրթութիւնը , որուն երբեմն հա-
րստութենէ աւելի ուժ ունենալն ալ չեմք
կրնար ուրանալ :

« Ահա այս յատկութիւնները պակասած են
միշտ մեր ազգէն . ահա ասոնք ստանձնելու կամ
ստանձնողը փնտոելու եւ գտնելու դժկամակ
ու դանդաղ եղած ենք մենք . գուցէ զանոնք
ստացնող միջոցը չը ճանչելով կամ ճանչել
չուզելով : Թէ՛ հին ասեմը եւ թէ՛ հիմա օտար
ազգերուն յառաջադիմութեան ու զօրութեան
նախանձախրնդրութիւն . անոնց հաւասարելու
կամ գոնէ անոնց հետեւող ըլլալու փափաք
չունենալով , երբեք անոնց այն աստիճան հաս-
նելուն պատճառն ալ չփնտոեցինք : Թող չը-
հարցընէ մէկը ինձի թէ՛ ինչպէս մեր ազգը՝ այս
երկու քէն ալ զուրկ՝ մինչեւ հիմա ապրեցաւ ,
վասնզի անոր պատճառը յայտնի է , առաջ՝ քա-
ղաքակիրթը քիչ , եւ քաղաքակիրթութիւնը
այսքան յառաջադիմած չըլլալով , անոր բարե-
կամ չեղողն ալ կ'ապրէր , որով մեր ազգն ալ
ապրեցաւ , թէպէտ օր օրի իր անկման խոնար-
հիլն ալ յայտնի կ'երեւի : Սակայն հիմա քաղա-
քակիրթութիւնը աշխարհը նուաճելու աւխտ
ըրած , ահաւոր եւ զօրեղ թռիչներ առած , ամէն
կողմ կը յարձակի , ամէն երկրի կը տիրէ . իրեն
դէմ կենալ ուզողը կը կործանէ ի դեպի :
Ազգ մը եթէ կ'ուզէ ասկէ ետեւ ալ ապրիլ՝ կա-
մայ ակամայ սնոր առջե խոնարհելու է , թէ-
պէտ լաւազոյն կ'ըլլայ իրեն համար կամաւ ա-
նոր հնազանդիլը կամ զանի ինքը հրաւիրելը :
Բայց հոգ չէ . մինչեւ այսօր զանի չկանչելով
կամ չընդունելով ըրած վնասնուս վրայ փուճ
տեղը ցաւելու պարսպ ատեններ անցնե նուս ,

ասկէ ետեւ գոնէ աշխատինք զանի ընդունելու: Մեր բաղդը Օսմանեան կայսրութեան ընդունած ու բռնած ընթացքէն կախում ունի: Անի ինչ կերպ ընդունելութիւն որ ընէ անոր, մենք ալ գոնէ նոյնը ընենք. գոնէ անոր չափ պատուասիրենք զքաղաքակրթութիւնը: Գոնէ այս վայրկեանէն սկսինք մեր ապագային վրայ խորհրդածելու, թէպէտ չասուցանուած պիտի ըլլանք: Համարելով թէ ասպարէզին սկիզբն ենք, աշխատինք այս ժամէն ապագային մէջ երջանիկ ու յաջող վիճակ մը ունենալու: Այս ժամէն բռնած ընթացքնուս ղէջ կամ աղէկ ըլլալէն կախում ունի մեր ալ գայլիք ատենին մէջ երջանիկ կամ թշուառ ըլլալնիս: Նախապաշարուած եւ սնափառութիւնը մէկտէր դնելով, խոստովանինք առհասարակ թէ մինչև հիմայ ապագային նպաստ մը չկրցանք ընել, եւ ջանանք ա՛ր. ասկէ ետեւ չըդանդաղելով՝ ապահով, յաջող եւ ուղիղ ճամբով մը առաջ երթալու: Մեզի տէր եզող, մեզ պաշտպանող կառավարութեան ապագային մէջ ալ մեր հիմակուան ունեցած ազգային ամբողջութիւննիս, հարստութիւննիս եւ պատիւնիս չկորսնցնելու աշխատինք: Տաճկաստանի ապագան ինքզինք սիրուն եւ փառաւոր նշմարել կուտայ. եւ անոր տէրը Ներսիս Բեկ Կաթողիկոսն է: Աստուծոյ, եթէ ոչ ազգին կենացը, ձեռք ձեռքի տալով ջանանք ամենքս ալ մեր կարողութեան ներածին չափ, կիրքերն ու ատելութիւնը մէկտէր դնելով՝ ազգերնիս կանգուն եւ ողջ պահելու, զանի այս ճգնաժամեւուն մէջ ճրգնիլ չթողելու, հարուստ եւ քաղաքակիրթ ընելու, որպէսզի օր մը Տաճկաստան իր արագ յառաջագիժութիւններովը բոլոր աշխարհի զարմացմանն ու յարգանացը նիւթ եղած ատեն՝ մենք ալ վեհ ճակտով, պարզ երեսօք եւ լայն լանջօք կարող ըլլանք ըսելու. «Մեր օգոստափառ տիրոջը խնամքովը, մենք ալ աշխատած ենք ատոր այդչափ յառաջգիժելուն, մեզ

« . . Ուրեմն, բարեկամք, աշխատի՛նք, անցեալին մէջ կորուսածնիս գոնէ ապագային պահանջելու կարող ընենք ինքզինքնիս: Ամիրաներ, ուսումնականներ, ժողովուրդ, ի սէր Աստուծոյ, եթէ ոչ ազգին կենացը, ձեռք ձեռքի տալով ջանանք ամենքս ալ մեր կարողութեան ներածին չափ, կիրքերն ու ատելութիւնը մէկտէր դնելով՝ ազգերնիս կանգուն եւ ողջ պահելու, զանի այս ճգնաժամեւուն մէջ ճրգնիլ չթողելու, հարուստ եւ քաղաքակիրթ ընելու, որպէսզի օր մը Տաճկաստան իր արագ յառաջագիժութիւններովը բոլոր աշխարհի զարմացմանն ու յարգանացը նիւթ եղած ատեն՝ մենք ալ վեհ ճակտով, պարզ երեսօք եւ լայն լանջօք կարող ըլլանք ըսելու. «Մեր օգոստափառ տիրոջը խնամքովը, մենք ալ աշխատած ենք ատոր այդչափ յառաջգիժելուն, մեզ

ալ գովեցէք, մեզ ալ սիրեցէք: » (1)

Օսմանեան կառավարութեան, սուլթանական գահուն համար յարգանքի, երախտագիտութեան հիացման տողերը որ կը նշմարուին այս հատուածում (եւ որոնք յաճախ կը կրկնուին «Մեզու»-ի մէջ)՝ այսօր թուրքն ու Հայը իրարմէ՛ զատող արիւնահեղեղէն յետոյ՝ մեզի անախորժ կը թուին, բայց կը բացատուին ու կ'արդարանան այդ ժամանակին հոգեբանութեամբը: Նախ, Սվաճեանին համար, որ առաջին անգամ ըլլալով Պոլսոյ պէս բռնապետական միջավայրի մը մէջ՝ «քննադատութեան» զէնքը կը սկսէր գործածել, որ կ'ուզէր պատրաստել Հայութիւն մը իր ճակատագրին գիտակից, իր թերութիւններէն սրբազրուած, ճշմարտապէս «ազգ» մը կազմելու կարող գա՛ձած, անհրաժեշտ էր որ այդպիսի «բանաձեւ»ներով ինքզինքը նախապաշտպանէր թուրքկառավարութեան դէմ ապստամբութեան հրաւիրողի ամբաստանութենէն զոր իրմէ հարուածուած գձուձ հոգիները կրնային իրենց զէնք ընել՝ իր թերթը խափանելու եւ զինքը լռեցնելու համար: Ատիկից զատ սահայն, անկեղծութեան մեծ բաժին մը կայ այդ թուրքասիրութեան մէջ. թէպէտեւ Հայաստանի մէկ քանի մասերու Հայերը կը նեղուէին յաճախ Գիւրտերէն ու Չերքէզներէն, ընդհանրապէս այդ միջոցին հայ ժողովուրդը Օսմանեան կառավարութեան կողմէ համակրութիւն ու պաշտպանութիւն կը վայելէր. Պոլսոյ եւ Օսմանեան պետութեան ուրիշ մեծ քաղաքներուն մէջ՝ Հայերը սիրուած էին, եւ բոլոր ասպարէզները բաց էին իրենց առջեւ. Սուլթան Մահմուտ, Սուլթան Մէճիտ իրենց պետութեան քրիստոնեայ հպատակներուն մէջէն մասնաւոր հակում մը եւ համակրութիւն մը ցոյց կուտային Հայերուն. տաճկահայ գործիչները՝ գրեթէ առանց բացառութեան՝ կը մտածէին թէ Օսմանեան կառավարութիւնը հայ ժողովրդին զարգացմանն ու վերականգնմանը համար ամենէն նպաստաւորն էր այն կառավարութեանց որոնց ներքեւ կը գտնուի այդ ժողովուրդը իր պատմութեան նորագոյն շրջ-

(1) «Մեզու», Ա. սարի, թիւ 4-5:

ջանին մէջ. անոնք կը կարծէին թէ այդ պահուն գոյութիւն ունեցող կացութիւնը մըշտատեւ պիտի ըլլար, եւ թէ այդ թոյլատու եւ բարեկամ լուծին տակ՝ հայ ժողովուրդը պիտի կարենար մտաւորապէս ու տնտեսապէս զարգանալ ու զօրանալ եւ թերեւս օր մը հասնիլ՝ տաճկական պետութեան միշտ կցուած մնալով՝ հայ ազգութեան պահպանումը հիմնովին ապահովելու : Այդ թրքասիրութիւնը, որ կը համապատասխանէ նմանօրինակ յոյսերով տողորուած Աբովեանին ուսասիրութեանը . կը սեանուի մինչեւ իսկ արեւմտեան Հայոց «հայրենասիրական» գրականութեան ամենէն զիւցազներգակ փողարներուն քով . Մխիթարեանք, ինչպէս Պոլսոյ եւ Իզմիրի բանաստեղծները, մէկ կողմէն հայ անցեալին փառքը տարփոքելով, միւս կողմէն ամէն առթիւ օրհնութեան երգեր կը բարձրացնէին «Օսմանեան բարեգութ կառավարութեան», «լուսամբտ ու հայրախնամ ինքնակալին» : Գալով այն շողջողուն հեռանկարին որով Սվաճեան կը տեսնէ Օսմանեան պետութեան ապագան, ան ալ բացատրելի է : Տաճկաստան Սուլթան Մահմուտի օրով նոր փուլի մը մէջ մտաւ, որ շարունակեց մինչեւ Համիտի չարագոյնակ գալուստը : Եւրոպական քաղաքակրթութիւնը, որուն ստջեւ Օսմանեան պետութիւնը պատնէշ էր կանգնած մինչեւ այդ ատենը, այդ շըրջանին յսջողեցաւ կործանել այդ պատնէշը եւ ներս խուժեց, ծաւալիլ սկսաւ ամբողջ երկրին մէջ, եւ եթէ թուրքը, լրջօրէն ու անկեղծօրէն, մինչեւ այսօր չարունակած ըլլար հիւրընկալիլ այդ քաղաքակրթութիւնը եւ ջանար իւրացնել զայն, Տաճկաստանը այսօր իրօք երջանիկ, հզօր ու բարգաւաճ երկիր մը կ'ըլլար : Անբաժնեղտ կ'ամէն պարագայի մէջ՝ որ Հայերը օգտուէին այդ նոր փուլէն, — եւ օգտուեցան ալ : Սվաճեան միւս եղած է անոնցմէ որ այդ «պէտքը» ցոյց տուած են հայ ժողովրդին . իր հրաւէլը լսելի եղած է եւ օգտակար հանդիսացած :

Այս կերպով միայն կարելի է ըմբռնել Սվաճեանի «թրքասիրութիւնը» որ ինչպէս արդէն դիտել տուի՝ երբօք չի վտարեր հայ ազգայնական զգացումը : Սվաճեան խորհուրդ

կուտայ որ «այդ շըջանին մէջ»՝ օգտուելով նպաստաւոր հանգամանքներէն, հայ ժողովուրդը նախ իր բարոյական, մտաւորական ու տնտեսական վերանորոգումովը զբաղի, որովչ հետեւ ատկից առաջ՝ ոչինչ կարելի է ընել որ սեւական եւ լուրջ արդիւնք յառաջ բերէ . ժողովուրդ մը պէտք է որ թէ՛ բարոյական եւ թէ՛ նիւթական «ուժ» մ'ունենայ : որպէսզի այդ ուժին վրայ կրթնելով կարենայ հասնիլ իր ներքին գերագոյն բազմանքին իրականացմանը : Այդ ուժը՝ ըստ Սվաճեանի՝ պիտի գոյանայ, երբ հայ ժողովուրդն իր թերութեանց եւ յատկութեանց որոշ գիտակցութիւնն ունենայ, ու ջանայ ջնջել իր թերութիւնները եւ զարգացնէ իր յատկութիւնները, եւրոպական քաղաքակրթութեան դպրոցին մէջ մարզելով զանոնք : Սվաճեանի թրքասիրութեան տակ պահպանուած «ազգայնական» զգացման ապացոյցը կը հայթայթեն «Մեղու»ին շատ մը էջերը, որոնք որոշապէս կը յայտնեն ամէն ինչ որ կայ «հայ» Սվաճեանի սրտին մէջ, պահելով հանդերձ միշտ այդ գորովագին ազգասիրութեան խորը՝ ճշմարտութեան սէրը տիրական : Նոյն Սվաճեանը որ այնքան անաչառ քննութեան մը կ'ենթարկէ Հայոց անցեալը, ի՛նչ սրտագին յուզմունքով մը կը ծանուցանէ («Մեղու», Ա. տարի, թիւ 5) հայ թագաւորներու դրամներու գտնուելը ուսական Հայաստանի մէջ, եւ կը հրաւիրէ իր ընթերցողները որ այդ դրամներու վրայէն շինուած պատկերներու շարքը՝ որ այդ օրերը սուրբիլ սկսած է՝ գնեն ու գուրգուրանքով կախեն իրենց տան պատերէն, որպէսզի, «քանի նային, ազգասիրութիւննին եւեւնայ, անոնց սերունդն ըլլալուն վրայ սրտերնին պարծի» : «Մեղու»ի Ե. տարուան 118րդ թիւին մէջ Լամբնէի հիանալի «Մաղթանք վասն Լեհաստանի»ին թարգմանութիւնը հրատարակելով, վերջին տունին «Լեհաստան» բառին տեղ Սվաճեան դրած է «Հայաստան» բառը :

«Ննջէ՛, ո՛վ իմ Հայաստան, ննջէ՛ ի խաղաղութեան, անոր մէջ վարքու գերեզմանդ » կը կոչեն . ես գիտեմ որ քու օրրանդ է «ատի » :

Բայց Սվաճեանի այդ ազգայնական խորքը
ամենէն աւելի պայծառ, զօրեղ ու թելադրա-
կան ձեւով մ'երեւան կուզայ երկու գրուածք-
ներու մէջ զորոնք «Մեղու»ի առաջին տարին
խոյ հրատարակած է եւ որոնց մին, «Հայաստան»

տան Մայր», քերթուածի պէս բան մըն է, եւ
միւսը, «Պանդուխտի Մահիճ», վիպակ մը:

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԱՆ

(Շարունակելի)

ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵՍՄԻ ՔՈՌԵԱԿՆԵՐԸ

ՀԵ

Դինի կը խմեմ ես ինչպէս ամէն մարդ որ ինծի պէս ճանաչող է .
Իմ գինի խմելս Անոր համար թեթեւ բան է .
Իմ գինի խմելս Աստուած սկիզբէն գիտէր .
Եթէ գինի չխմեմ Աստուծոյ գիտութիւնը անգիտութիւն կ'ըլլայ :

ՀԶ

Թոյլ մի՛ տար որ հոգը քեզ գրաւէ
Ու զուր վիշտը կեանքդ լեցունէ .
Մի՛ լքաներ գիրքն ու սիրունիին շուրթը ու մարդին շուրթը՝
Դեռ հոգը քեզ չգրաւած :

ՀԷ

Դինի խմէ՛ որ քենէ փարատէ բազմատեսակ հիւանդութիւններ
Ու եօթանասուններկու ազգերու մտածմունքը փարատէ .
Մի՛ պահք բռներ այդ դեղէն զի անկէ
Մէկ ու մի եթէ խմես՝ հազար ցաւդ կը փարատէ :

ՀԸ

Թէպէտ գինին հարամ է բայց, թէ ս'վ կը խմէ,
Եւ յետոյ՝ ի՞նչչափ, եւ դարձեալ որի՞ հետ կը խմէ,
Ամէն ատեն որ այս երեք պայմաններն ուղիղ ըլլան՝ ըսէ՛,
Ո՛վ գինի չխմեր՝ քանի որ իմաստուն մարդը կը խմէ :

ՀԸ

Գինի խմէ՛ զի մարմինդ հողին ներքեւ հիւլէ կ'ըլլայ,
 Քու փոշիդ անկէ ետքը բաժակ ու ըմպանակ կ'ըլլայ.
 Անփոյթ եղիբ դժոխքին եւ գրախտին,
 Խելացին այդպիսի բաներու վրայ ինչո՞ւ խաբուի :

ՀԹ

Ժամանակ է որ աշխարհս զեփրուներով զարդարուի,
 Ու անձրեւի հեղմունքէն աչքերը բանայ.
 Մովսէսի ձեռքը ճիւղին վրայ փրփուրի պէս կ'երեւայ.
 Յիսուսի շունչը հողէն վեր կուգայ :

Ձ

Ամէն մէկ ումպը զոր Սաքին հողին վրայ կը ցանէ
 Տոչորած աչքի մը մէջ կսկիծի կրակ մը կը մարէ.
 Բարձրեա՛լդ Աստուած, զու գինին շնորհեցիր՝
 Ջուր մը որ հարիւր ցաւէ սիրտը կ'ազատէ :

ՁԱ

Ամէն առաւօտ որ կակաչի դէմքը ցօղը կը կրէ,
 Մանուշակին ծայրերը արօտին մէջ վար կը հակին.
 Ճշմարի՛տ, ինծի վարդի կոկոնն անուշ կուգայ
 Ձի ան իր փէշերը շուրջն ամփոփած կը կրէ :

ՁԲ

Ընկերնե՛ր, երբ միաբան մէկտեղ հաւաքուիք,
 Պէտք է որ բարեկամնիդ յիշէք սրտանց,
 Երբ անուշահամ գինին խմէք միասին
 Ու կարգն ինծի գայ՝ գլխի վայր ըրէք (բաժակը) :

ՁԳ

Ընկերներ, երբ միաբան տօն մ'ընէք,
 Եւ զուարճանաք իրարու գեղով,
 Երբ Սաքին մոգական գինին ձեռքը բռնէ,
 Մէկ թշուառ այսինչը աղօթքներնուդ մէջ յիշեցէք :

ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵԱՄ

Թարգմ. պարսկ.
 Գ. ՓԱՌՆԱԿ

« ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ »

Ստորեւ կը հրատարակենք հայերէն թարգմանութիւնն այն ճառին զոր կոմս Անճէլօ տը կուպէրնաթիս արաստանեց Հռոմի մեծ միթինկում եւ որ հրատարակուած է Cronache della civiltà elleno-latinaի Մայիս-Յունիսի թիւին մէջ :

Հին Հռոմը հայազգի Պարոյր հոետորին, Յուլիանոս կայսեր եւ Ս. Բարսեղի վարպետին, կը կանգնէր արձան մը սա վերտառութեամբ : Regina rerum Roma regi eloquentiae (աշխարհի թագուհին Հռոմ՝ պերճախօսութեան թագաւորին) :

Հայաստանի ձայնը այն ատեն կը գոռարհիմա Հայաստանը կը հեծէ . եւ արդի Հռոմը կը հաւաքէ անոր խորունկ հեծիւնը, Մակեդոնիոյ արցունքներուն հետ միասին : Այս առաջին անգամը չէ որ Հայն ու Մակեդոնացին կը հանդիպին իրարու մարդկային պատմութեան վիճակափոխութիւններուն մէջ :

Աղէքսանդր մակեդոնացին, մեծ սանր հընութեան ամենէն մեծ իմաստասէրին, որ Մակեդոնացի Յոյն մըն էր, հայ առաջնորդներու ընկերակցութեամբ է որ գնաց զէպի գիտնական Հնդկաստանը . եւ Արեւելքի ոչ մէկ երկրում թերեւ այնքան տարածուած չէ որքան Հայաստանում զիւցաղնական աւանդավէպը մեծն Աղէքսանդրի : Յետոյ ի յիշատակ այն մեծ ծառայութեանց զոր Հայերը մատուցին Յոյն-Մակեդոնացիներուն Ասիոյ մէջ, Հայաստանը որ արդէն տիրապետուած էր յաջորդաբար Ասորիստանցիներէ, Պարսիկներէ եւ միւսնոյն Մակեդոնացիներէն, Աղէքսանդրի յաջորդներու ձեռքով վերածուեցաւ երկեակ անկախ թագաւորութեան, Փոքր եւ Մեծ Հայաստան : Երանի՛ թէ այս պատմական վերջուշումը բարեգուշակ ըլլայ, որպէս զի ներկայ մակեդոնական ապստամբութիւնը բարի պտուղներ բերէ զժբաղղ հայ ժողովրդին :

Իտալիան Արեւելքի ճամբուն վրայ ունի բարեկամ ժողովուրդներ, սեղմուած հնգեակ շարքերու մէջ, որոնց մասին ան չի կրնար անփոյթ մնալ . Իտալմատներ եւ Ալպանացիներ՝ զիմացը, Յոյներ, Մակեդոնացիներ եւ Ռուս մէններ՝ իրրեւ երեք ուժով բերդերու մեր պալ-

քանեան մեծ կամուրջն են զէպի ի Ասիա . այս քաղաքակրթական կամուրջին վրայ հսկելու դերը պէտք է վերադառնայ անոր օրինաւոր տէրերուն որ, հնութենէն մինչեւ Թրքաց արշաւանքը . ունեցան մեզի հետ քաղաքակրթական յարատեւ յարաբերութիւն մը : Ու Ասիոյ սեմին վրայ, քրիստոնեայ յատաջապան՝ յոյն-լատին քաղաքակիրթ աշխարհին, կը կենան միլիոնաւոր ճնշուած Հայեր :

Ատեն մը, մեր հայրերը մենէ լաւ գիտէին ի՞նչ ազնուական ժողովուրդ մըն էին Հայերը : Մենք զայդ մոռցանք գրեթէ րոչորովին :

Ատեն է որ նորէն զբաղինք ուրեմն մեր այս Արեւելքի եղբայրներով, եւ անոնց պատմութիւնը վերաշինենք : Թուրքիան չգիտեր ինչ բան է պատմութիւնը ան իր պատմութիւնն իսկ կ'անգիտանայ, որ գրեթէ համակ բարբարոսական է, եւ հետեւաբար կ'արհամարհէ մեր պատմութիւնները . որովհետեւ քաղաքակրթութեան պատմութիւններն են : Բայց մենք Թուրքիոյ մէջ չենք : Մեզի՛ Իտալիոյ Հատիններու համար, Հայերը նուիրական են շատ պատճառներով : Ես այս պատճառներէն պիտի ըսեմ հոս, նկատի ունենալով ժամանակին կարճութիւնը, մէկ քանի՛ միայն . սակայն կը յուսամ որ, եթէ համբերութիւն ունենաք ինծի քիչ մը մտիկ ընելու . անոք պիտի բաւեն ձեզի ճանչցնելու եւ սիրցնելու Հայերը, ձեզ աւելի լաւ համոզելու թէ քաղաքակիրթ ժողովուրդներուն եւ մասնաւորապէս մեր շահագրգռութիւնը Հայաստանի համար՝ օրինաւոր է :

Հայ (Armeno) անունին մէջ իսկ, որ, ինչպէս «Արիական» բառը, կը նշանակէ վեհօրի, ազնիւ, ունինք թերեւս առաջին նշան մը ազնուականութեանը հայ ցեղին, աւելի հին՝ քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ՝ քան մեր ցեղը, որուն հետ ծագումով, լեզուով, աւանդութիւններով եղբայր է, եւ որուն նման՝ ան ալ հոս թեան մէջ ունեցաւ պաշտամունքը լոյսին եւ կրակին :

Իրենց ճամբուն մէջ, Ասիոյ կեդրոնական սարահարթներէն մինչեւ Արեւմտեան ծովեզերքները, Յոյն-լատինները ունեցան երկար դադար մը կրակապաշտ Հայերու մօտ . ու նախ զիւցաղնական աւանդավէպին մէջ Տրոյիոյ, ուրիկ Իտալիա եկաւ Ենէաս՝ հիմնագիրը Հռոմուլոսի ցեղէն, կը յիշուի վեհանձն հայ իշխան մը, Չարմայր անունով, որ Պրիամոսի եւ Հել-

աօրի օգնութեան եկաւ ու Աքիլլէսի հարուածներուն տակ ինկաւ :

Հայերը յետոյ յաճախ կու գային Աթէնք եւ Հոմոսուանելու համար . եւ Արչակի սերունդէն հայ իշխան մը ներդնի իսկ ձեռքէն ընդունեցաւ Հայաստանի արքայական թագը :

Աւելին կայ : Նոյն իսկ մեր զօրավարը ներսէս . որ Յուստինիանոս կայսեր օրով գործեց . եւ որու մասին մեր պատմութեան փոքր դասագրքերը սովորաբար այնքան զէջ կը խօսին , (չառ ուշ չգնելով որ ան , բերելով յոյնրի զանդական քաղաքակրթութիւնը Իտալիոյ մէջ , նպատեց այնտեղ կասեցնելու հիւսիսային արշաւող բարբարոսութեան հոսանքը եւ տալու արուեստին լոյսի պատուհան մը եւ նոր թափ մը քրիստոնեայ քաղաքակրթութեան) . միթէ հայ ազնուական մը չէ՞ր : Եւ Հայերը չէ՞ին որ իրենց մեծ Սուր Կրիզոստոմոսը Լուսաւորիչովը արդէն տարածած էին բովանդակ փոքր Ասիոյ մէջ ամենէն բանաստեղծական լոյսը քրիստոնէութեան . անոնք չէ՞ին առաջինները , միակները , որ ներմուծեցին ասիական Արեւելոյ մէջ Յուստինիանական իրաւագիտութիւնը , որ հոմէական իրաւագիտութիւնն էր , այն ատեն՝ մարդկային արդարութեան ամենէն բարձր եւ ամենէն մաքուր արտայայտութիւնը :

Հոմոսուանցոց անհաշտ թշնամիներն էին Պարթեւները : Հայերուն ամենէն վայրագ եւ անհաշտ թշնամիներն են սոսոր սերունդները նոյն Պարթեւներուն , Քիւրասերը , վայրենի հրոսներ զոր Բ Դուռը «պաշտպանութիւն» ձեւով արձակեց Հայերը ջարդելու : Այն միակ ազգը որ զիմադրեց հզօրապէս եւ յամառաբար թուրքերուն դէմ որ կը յառաջանային Միջին Կարու մէջ , գէպ ի Արեւմուտք , քրիստոնեայ Հայերը եղան . միակ ամուր օգնութիւնը զոր Արեւմտեան Խաչակիրները գտան իրենց ձեռնարկներուն մէջ թուրքերուն դէմ , Հայոց օգնութիւնը օչաւ Վենետիկցիները թուրքերուն դէմ իրենց պատերազմներուն մէջ եւ Ասիայում իրենց վաճառականութեան մէջ . զըտան միշտ Հայերուն մօտ կանխանոց աջակցութիւն մը . ուստի , աասներեքբարդ դարուն իսկ , ի փոխարէն անոնց հիւրասիրութեան , Մարքո Միանի կը նուիրէր իր վենետիկ ի մէկ պայտար՝ որպէս զի հայ վաճառականներուն բնակարանն ըլլար ան : Կեդրոնական Ասիա եւ Հնդկաստան եր-

թալու համար , մեր ճամբորդները կը բռնէին Միջին դարու մէջ , ինչպէս Մարքո Փոլո , Հայաստանի ճամբան ուր վստահ էին լաւ ընդունելութիւն զանելու , ինչպէս եւ յանձնարարութիւն եւ ընկերակցութիւն՝ աւելի հեռուոր գաւառներու մէջ , զոր Հայերը արդէն այցելիր եւ ծայրէ ծայր ճանչցեր էին , եւ ուր ինչպէս այսօրուան Հնդկաստանի Փարսիները , իրանեան համասեռ ծագումով եւ հին ատեն համանման կրօնքով , արդէն անոնք հաստատեր էին վաճառականութեան հզօր տուներու վիեննայի դոներուն առջեւ , Յովհաննէս Սոպրեսքի թագաւորին հետ այդ քաղաքը թուրքերու պաշարումէն ազատելու եկած , կը կուռէին հզօրապէս հինգ հազար Հայեր . եւ մեր դարուն մէջ . Ռուսիոյ տարած ամենէն գեղեցիկ յաղթութիւնները , որոնք լայնցուցին իր պետութիւնը Կելրոնական Ասիոյ մէջ , հրպատակեցնելով իրեն թիւրքմէն , թաթար եւ Գալմուք հրոսներ , արդիւնքն եղած են փառաւոր յաղթութեանց հայ զօրավարներու , ինչպէս Մատթեոսներ , Պեպութոֆներ , Լազարեֆներ , Շուքովնիքովներ , Տէյ-Ղուկասոֆներ , Լորրս-Մելիքոֆներ : Թող ձեզ չխաբէ անուններուն ոռու վերջաւորութիւնը «օֆ» եւ «ով» . ջնջելով զայն . կը գտնենք պարզապէս հայ անուններ :

Հայ ծագումէ են քանի մը լին եւ հունգարացի մեծանուն ընտանիքներ . հայ էր Հունգարացի ազատական նախարարը Լուքա Պելաչ . Հայուհի է նաեւ կենակիցը մեր այն Պարբերին՝ Գաղղիոյ դեսպան Հոմոսի մէջ , որ իր ազատական մտքովը տաքցուց բարեկամութիւնը Գաղղիոյ եւ Իտալիոյ միջեւ . հայ իշխան մըն է այն պարսկական դեսպանը , զոր Փարբիլը եւ Հոմոսի բովանդակ ընկերութիւնը ճանչցած է եւ կը գնահատէ(1) . Պարսկաստանը բարեկարգող մեծ եպարքոսը հայ մըն է : Հայաստանի փառքերէն մին է նաեւ այն նուպար Փաշան որ ազատեց Եգիպտոսը թրքական բռնաւորութենէն , եւ որուն որդին ներմուծեց Եգիպտոսի մէջ ամենէն բանավարական սիստեմները երկրագործութեան : Իտալիոյ մէջ ամենքը կը ճանչնան ինչպէս հայկական քաղաքակրթութեան վառարան մը Ս . Ղազարու կղզիին Միլիթարեան Ակումբը՝ Վենետիկում , որուն վրայ այնքան հիացաւ Պալլերն :

(1) Մելքոն Խանին կ'ակնարկուի : Մ. Խ.

Բայց քիչեր գիտեն որ թուրք կայսրութեան անաջին արուեստաւորները, ճարտարագետները Հայեր են. թէ Հայերը առողջ, ուժով, աշխատասէր, գրեթէ միակ ժողովուրդն են թուրքին ոյ՛ որ կ'աշխատի և կ'արտադրէ բոլորին համար .

Մեզմէ չափեր կը հիանան Այլազովսփի անգերագանցելի ծովանկարներուն վրայ : Հակառակ անուան սուս-լեհական վերջաւորութեան, անի Պեսարապիացի հայ մըն էր. Ձիւժ և Շահին նկարիչները, Երուանդ Ռսկան արձանագործը, մեծ գերասան Սիամեանը, Մանկասարեան իմաստասէր բնկերարանը, Արժրունի, Մանուէլեան գիտունները, նախանցեան Ռսկանեան հրապարակագիրները և զիս ա՛յնքան ուրիշներ, ժամանակակից պարմանքներն և Հայ ազգին :

Թիֆլիսի և Պարսկաստանի հայ տարբը կը ներկայացնէ յառաջգիմութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը :

Պարսից Շահը և Ռուսոյ Չարը, կը պաշտպանեն Հայերը իրբեւ ամենէն զարգացեալ և ուշիմ մասը իրենց ժողովրդեան, իրենց երկրին այն մասին մէջ ուր անոնք կը բնակին : Կարելի՞ է դեռ հանդուրժել որ կառավարութիւններուն ամենէն ապուշը զանոնք կոխկուտէ և տանջէ :

Նոր արի ներսէս մը (Հայոց ներսէս Պատրիարքը) 18 Տին բարձրաձայն լսելի ըրաւ իր ձայնը Պերլինի վեհաժողովին մէջ, խել կարենալու համար կառավարութիւններուն կամքէն Դաշնագրութեան այն 61 յօդուածը որով կարելի կը դարձուէին թուրքոյ մէջ մէկ քանի բարեկարգութիւններ . համապատասխան օսմանեան լծին տակ մնացող խեղճ Հայաստանին ամենէն ստիպողակոսն պէտքերուն :

Սակայն այդ յօդուածը մեռեալ տառ մնալով և հայ երիտասարդութիւնը իրաւամբ ոտքի ելլելով հրաւիրելու համար թուրք կառավարութիւնը որ գաշնագիրը գործադրէ, տեսնուեցաւ որ Պերլինի գաշնագիրն ստուարող պետութեանց անշարժութիւնովն ու յանցաւոր անտարբերութիւնովը, Եւրոպան անկարեկիր հանդիսատես եղաւ նոր ջարդերու որոնց զոհ գացին երեք հարիւր հազար Հայեր՝ զիս անվրէժ մնացած :

Ըստ աստուածաշնչական աւանդութեան, հայ-

կական Արարատէն, այդ բարձր, վսեմ լեռնէն՝ աշխարհս դուրս ելաւ երկրորդ անգամ. ջրհեղեղէն յետոյ, և երկիրը նորէն բնակաւորուեցաւ ու լուսաւորուեցաւ : Հայկական կովկասի ծոցէն, ուր Արամազդի բռնապետութիւնը գամած էր զայն, Պրոմէթէոս տիտանը լուսատու՝ զորիական Արդարութեան Աստուած Հերակլէսին ձեռքով վերջաւելաւ աղասուեցաւ :

Չը՞ պիտի գայ ուրեմն Խապիոյ Դորիացիներուն բազմացած օրը, որուն միջ հայ ժողովուրդը պիտի փշրէ իր երկաթեայ շղթաները, և վերջ պիտի գնէ իր արդէն չափազանց երկար տանջանքին :

Եւ այժմ, հաւաքենք ողբապիւն ճիշը որ հովին թեւերուն վրայ, իր ճարտասաններուն, իր հրապարակագիրներու և իր բանաստեղծներու միջոցաւ, հետուէն կու գայ մեղ յուզելու : Հայ հոգին կը հեծէ եւ կը հառաչէ խորապէս իր ժողովրդական երգերուն մէջ (1) :

Լսեցէք ի՛նչպէս սիրահար ամուսին մը, Հայաստանէն գաղթելու ստիպուած՝ աշխատութեան ի խնդիր Բելգանդիոն երթալու համար, հրաժեշտ կ'աննէ իր կնոջմէն :

Ի՞նչ շահ է իմ շատ ապրիլն
Որ առանց սիրուց կը մնամ .
Ես ու դուն, հոգեկ, ես ու դուն,
Ես ու դուն, աշխարհ սողկէկ ի յուն :

Ես ու դուն, աչկունք, ես ու դուն,
Ես ու դուն, օթվան սարերուն .
Ձէդ ասա՛, հոգեկ, զէդ ասա՛,
Ձաչքդ ուսեմ՝ ունքերդ ի վերայ : (2)

Հետեւեալ տաղիկները մեզի զգալ կուտան պանդուխտին ցաւատանջ կարօտը .

Կարիպն ի օտար աշխարհ,
Սիրս նեղ, կեանքն ի սպառ .

(1) Հոռմի միթիլիկին գումարուել ն քիչ օր ասաջ . լոյս տեսաւ Փարիզում « Հայ ժողովրդական երգերու » ֆրանսերէն թարգմանութեանց հատոր մը Արշակ Զօպանեանի, Փոլ Ատանի յառաջաբանով : Այդ հատորէն քաղեցինք այս մէկ քանի երգերը ու անկից առինք Հայաստանի վերաբերեալ պատմական ծանօթութեանց գլխաւորները : Հայ ժողովրդին վրայ աւելի լայն տեղեկութիւն ունենալ փափարող ընթերցողներուն խորհուրդ կուտանք այդ հատորը կարդալ :

(Մանօթ. Ա. տր կու պերնաթխի)

(2) Հին ձեռագիր (Ս Ղաղարու վանք) : (Մ . Նր.)

Թէ սրտի հարարաթն ասես,
 Ապաստ թեարեր կը պատուի,
 Մարդ որ մարդու կ'անիծի,
 Թող ասի՝ « Կարիպանա՛ս,
 » Սար քեյ անար էլինի,
 » Աւագի մէջ թիւ լանաս .
 » Թէ քեռ աշխարհ յիշես,
 » Ողջ անձով է նես ցաւաղիցն » :
 Իմ սիրտը կժի պէս կոտորե .
 Քեանի ջուր լցեմ կ'տանի .
 Ամէն խովք ուր ինգյեր կնգե,
 Ես եմ մոլորվե .
 Ամէն քեար ուր տեղն ի տատրե .
 Ես իմ կըտրվե : (1)

Ոչ նուազ սուր է տանջանքը հիւանդ սրտին
 ուրիշ գաղթական բանաստեղծի մը :

Ես չէթալուռի մորձ մ'էի ,
 Ապաստ քարը բուսնէի ,
 Եկին քաշեցին տարին ,
 Ձիս ալոց ալկին տնկեցին .
 Շէքրէն ալ շէրպէթ արին ,
 Ուր բերին ինծի ջրեցին ,
 Եղբա՛րք, եկէք զիս անդս անարէք ,
 Ու ձնան ջրով ջրեցէք : (2)

Գաղթական Հայը, որ կը մեռնի հեռաւոր
 ամայութեան մը մէջ, վերջին թրիսուն ճիշ
 մը կ'արձակէ .

Եամա՛ն, եամա՛ն, իս Ուսկուտար անցուցէք .
 Սև Մովը ճեղքեցէք, ճամբան ցրցուցէք .
 Տարէք իմ մօրս դոնակ, վար դրէք պօժ մի լա-
 ցէք .
 Եարուկս ալ վար իջեց ւցէք, հիւսած ծամեր
 քակեցէք :
 Քուրուկս ալ վար բերէք, ծարուրած աչքն
 լաղուցէք .
 Չկա՛ն... չե՛ն գար...
 Անտէրունչ տարէք թագեցէք : 3)

Իր կարգին՝ հայ կինը կը զրկէ զկայ ի իր
 սիրական ընկերը սա հձձիւնը .
 Մըծերս լումրուզ, ես կարիպ ճամխեցի .
 Մամերս ճերմկաւ, ճամբախ աչկիցի .
 Էսօր թող ձիւն կեէր, վերձեան կարկուտ կեէր,
 Իմ ետը թող տուն կեէր, ձիկ անուշ քուն
 կեէր (4)

(1) Գ. Շէրենց, Վանայ Սաղ . Ա. մաս : Ծ. Խ.
 (2) Յ. Ծանիկեան, Հնու թիւնք Ակնայ : Ծ. Խ.
 (3) Գ. Սրուանձաեանց, Համով-Հոտով : Ծ. Խ.
 (4) Գ. Շէրենց, Վանայ Սաղ . Ա. մաս : Ծ. Խ.

Երբեմն ամուսնէն բաժնուած կն. ջ երգը
 հեշտականօրէն հրատարի կը դառնայ. հայ կին
 մը սապէս կը արտոնջայ իր էրկանը երկարատեւ
 լաղակայութեան համար .

Տարին տասերկու տմիս
 Դուն ծովուն եալըն կու կենաս .
 Մովը մահանայ կ'ընես,
 Իս քենլ հատրաթ կու պահես .
 Թեւերս կարմունջ կապեմ,
 Ծովեղըն անցնիս ու գաս : (5)

Ըսէք ինձ հիմա թէ ասի ճշմարիտ բանաս-
 տեղծութիւն չէ՞, եւ թէ ժողովուրդ մը որ այս-
 պէս սիրելի եւ երգելի գիտէ, սիրուելու արժանի
 չէ՞ : Ըսէք ինծի դարձեալ. լսելով մէկ քանին
 այս հայ ժողովրդական կարճ երգերէն, չզգա-
 ցի՞ք վերատրոփուած բանաստեղծական հոգ-
 ւոյն այն քնքուշ եւ վայելուչ ծաղիկին, որ
 Հայ է, Վենետիկայ մէջ փթթած՝ Վիթթորիա Ա-
 դանուր անունով, փայլելու համար իբր չող-
 չողուն գոհար մը մեր Խալիօյ բանաստեղ-
 ծական երկնքում :

Սակայն զգալու համար թրթալը Հայոց
 առոյգ հոգիին . պէտք է կարգալ չառ խորխտ
 ժողովրդական երգերը հզօր Ձէյթունցիներ-
 րուն, այդ Հայաստանի Մոնթենեկրօցիները
 անպարտելի եւ աննուաճելի . յաւիտեանական
 ապստամբներ Բ. Դրան դէմ, որուն չին ուզեր
 վճարել եւ չեն վճարեր հարկ, ահա առիկ վայ-
 լազ օրօր մը Ձէյթունցի այլիի մը .

Այն քաջ մարդու շապիկն է,
 Որ իմ ձեռքովս կարեցի .
 Արիւնտ է, կարմիր ներկուած .
 Արտասուքով լուացի :
 Դա շապիկն է . յն քաջ մարդուն
 Որ քեզի հայր կոչուած է .
 Վրէժ վրէժ չար ոտխից
 Գերեզմանից կանչուած է .
 Դէ՛հ մեծացի՛ր, իմ նազելի,
 Չարի արիւնը իմէ՛ .
 Քո մօր սրտին մխիթարանք,
 Ուրախութիւն պարգեւէ : (1)

Բայց ինչո՞ւ եւրոպացի բոլոր մեծ պետու-
 թիւնները միացած՝ չպիտի կարող ըլլան խը-
 լելու ամբողջ Հայաստանի համար այն շնոր-
 հո մեները զոր ասպետական Գաղղիոյ վեհանձ-

(5) Գ. Սրուանձաեան, Համով Հոտով : Ծ. Խ.
 (6) Վազգէն երգարան : — Այս երգը Ձէյ-
 թունի երկ չէ, ինչպէս արկուպերնաթիս կ'ըսէ
 սխալմամբ : Ծ. Խ.

Նութիւնը առանձին գիտցաւ առեմով ստանալ
 Ձէյթունի արծիւներուն համար: Եւ սակայն
 ասի պիտի ըլլար միակ ապահով եւ խոհեմ
 եղանակը դպրեցնելու կոտորածները եւ վերջ
 դնելու խեղճ Հայաստանի դարաւոր ցաւերուն:
 Ներկայիս համար, եւ թերեւս դեռ երկար
 ժամանակի համար, Հայերը չեն խնդրեր եւ
 պիտի չխնդրեն վերակազմութիւնը միակ
 թագաւորութեան մը, միակ անկախ տէրու-
 թեան մը: Անոնք առ այժմ կը գոհանան որ
 խաղաղ ձգուին ապրելու, իրենց ինչքերովը,
 իրենց կիներովը եւ իրենց հոգիովը: Հնատոհմ
 ճշմարիտ ազնուականներ, կը սիրեն իրենց ա-
 ւանդութիւնները եւ զանոնք կը պահպանեն:
 կրակոտ հայրենասէրներ, կը պաշտպանեն
 իրենց լեռը: Ինքզինքնին ուժով կը զգան եւ
 չեն ուզեր վզերնին ծռել ոչ մէկ գերութեան:
 Իրենց մէջ գեռ կը կրեն իրենց արիական լու-
 սաւոր աստուծոյն Պրոմէթեոսի ասաջին բոցը,
 իրենց մեծ Սուրբ Լուսաւորչի եռանդէն, իրենց
 մարտիրոսներու եւ իրենց առաքեալներու
 վառվառն հաւատքէն՝ վերստին հրավառած:
 այս մեծ բարերար բոցը պէտք ունի ծաւա-
 լուելու եւ տարածուելու, սրպէսզի խառնուի
 մեր քաղաքակրթութեան յոյսին հետ: Հայ-
 կական քաղաքական միութիւնը պիտի
 կարենայ թերեւս, օր մը, ճակատագրական,
 անխուսափելի քայքայումին մէջ կայսրու-
 թիւններուն, եղբայրսրէն զաշնակցած ժողո-
 վուրդներու վերակենդանացած ու թրթռուն
 միութիւններուն հանդէպ, ըլլալ նոր պատ-
 մական պէտք մը եւ ստեղծել կեդրոն մը մե-
 ծավառ, նոր, հզօր արեւելեան կազմաւորու-
 թեան մը:

Բայց առ այժմ Հայերը կը գոհանան բաւա-
 կան քիչով, եւ այս քիչն է որ բարձրաձայն
 կը խնդրենք հոս անոնց համար:

Կը բաւէ իրենց համար որ մարդավարի կա-
 ռավարութիւններու տակ վերակազմեն իրենց
 հոգեկան միութիւնը: Բայց թէ բարբարոս,
 պաշիպօզուք Գիւրա մը, Սթամպուլցի գապթիէ
 մը, կոյր եւ անասնական, դեռ տիրապետող
 մնայ ամբողջ ուշիմ եւ քաղաքակիրթ ժողո-
 վրդի մը, ո՛չ, ա՛լ այսուհետեւ անհանդուր-
 ժելի է ատիկա:

Անձեկօ ՏԸ ԿՈՒՊԵՐՆԱԹԻՍ

ՍՕՍԵԱՑ ԱՆՏԱՌԻՆ ԴԵՂՕՆԸ

Հայոց երկրին վրայ դեռ կ'ապրին
 Սօսիները Արմէնաւանդ
 Ին լրուութեանն ու ըստուերին
 Մէջտեղ անոնց՝ անարգաւ անդ
 Որէ մը եաք՝ քերթողն երբ խանդ
 Ու ներչնչոմ խնդրել կուգայ,
 Խըրովայ յը ճիւղերն աստ անդ
 Կը փսփրսան. «Դո՛ւն ես, արքա՛յ . . .»:

Կ'անցնին անվերջ դարն ու տարին
 Իրերհալած . . . Դաշտ, դարեւանդ
 Ու լեռներուն ալ կատարին
 Ձիւնը՝ փայլուն զերդ աղամանդ՝
 Կը կըրեն հետքն անոնց հիւանդ,
 Ծանր քայլերուն . . . մինչ հոս հսկայ
 Ծառերն, յոյսով միշտ անվըկանդ,
 Կը փրսփրսան. «Դո՛ւն ես, արքա՛յ . . .»:

Սեւ աղէտքի մը նախօրին,
 Անտառն յուզուած է մանաւանդ . . .
 . . . Օ՛հ, կալերուն հացն ու գարին . . .
 Տունն՝ ըն, գիւղն՝ ըր քարուքանդ . . .
 Օ՛հ, թշնամուցն ըստուե՛րն հոն ժանտ . . .
 — Բայց մինչ թաւուտքը կը սըզայ,
 Ահա ձայներ անհրնազանդ
 Կը փսփրսան. «Դո՛ւն ես, արքա՛յ . . .»:

206

Իշխա՛ն, անյայտ դեռ քու անուանդ
 Հայորդիները ապագայ
 Ուխտած պաշտում մը մոլեռանդ՝
 Կ'աղաղակեն, «Դո՛ւն ես արքայ . . .»:

Վ. ՏԻՐԱՆԵԱՆ

«CHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS»
ՄԱՍԻՆ ՅԱՅՏՆՈՒԱԾ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ

—o—

Փարիզեան Petit Bleu լրագիրը կը գրէր իր յուշիս 18ի թիւին մէջ :

« Պ. Չօպանեան կը սկսի հրատարակութիւնը Հայկական Մատենադարանի մը . իր նպատակն է Ֆրանսացոց ճանչցնել իր երկրին քաղաքակրթութիւնն ու մտաւոր կեանքը : Դիտմամբ տարածուած նախապաշարտ մտեր, որոնք ցեղագրական հարցերու մասին տիրող սգիտութեան մէջ ծաւալման հրաշալի միջոց մը կը դանեն, Հայը կը ներկայացնեն իբրեւ Արեւելեան պարզ «չուկացի» մը : Ասի սո. տ է : Պ. Չօպանեանի ներածութիւնը լաւ կ'ամփոփէ թէ ինչպէս հակառակ հզօր դրացիներու հետ ա՛յնքան պատերազմներու եւ հակառակ ներքին պատկառումներու՝ հին Հայաստանը կրցաւ իրեն համար ստեղծել քաղաքակրթութիւն մը որ իր ինքնուրոյն երեւոյթն ունէր : Շատ լաւ կը բնորոյէ հայկական գաղթումները եւ այն ծառայութիւնները զոր Հայերը մատուցին զիրենք հիւրընկալող ժողովուրդներուն :

« Այս Հայկական Մատենադարանին առաջին հատորը նուիրուած է ժողովրդական երգերուն : Անոնց մէջ է արդարեւ , որ լաւագոյն կերպով մարդ կրնայ ըմբռնել ցեղի մը անձնաւորութիւնը եւ իր յուզմանց ընդհանուր յատկութիւնը :

« Այդ աւանդական երգերուն մէջ, որոնց վրայ այդ ցաւագին ժողովուրդը յաճախ կ'աւելցնէ նոր երգեր , գորովագին ու գողարիկ չեչտերը չեն պակսիր , ոչ ալ սիրուն պատկերները : Հարմնիքի երգերը շատ թարմ են : Ատոնք հին երգեր են : Նորերը կը պատմեն Հայոց դիմադրութիւնը վերջին ջարդերուն, եւ իրենց բողոքները պերճախօս են : Հայաստանի մէջ զեռ մինչեւ այսօր կան ժողովրդական երգիչներ , որոնք չափական նուագներու հնարիչներ են . ատոնք «աչուզ» կ'անուանուին :

« Տաճկական Հայաստանում է որ աշուղին »աւանդական ճշմարիտ տիպարը մնացած է »ցարդ կ'ըսէ պ. Չօպանեան . . . Աշուղը ներշնչեալ մըն է , գրեթէ-նուիրական անձ մը : »Յաճախ կոյր է կամ դէթ տկար սեռողութեամբ . այն մայրերը որ ուխտի գացած ըլ-

»լայէ յետոյ եկեղեցի մը ուր նշաճաւոր սուրբ »մը կը տիրէ, հիւանդ աչքերով աղայ մը կը »ծնին, զանի կ'ուխտեն այդ սուրբին, յետոյ կը »կը յանձնեն վարպետ-աշուղի մը , որուն ա- »ռաջնորդն ու աշակերտը կ'ըլլայ, մինչեւ որ »հարկաւոր տարիքին հասնելով ու արուեստը »սորված ըլլալով՝ ինքն ալ վարպետ մը դառ- »նայ ու իր կարգին երգէ ժողովրդին բազմա- »պատիկ հոգին եւ իր ներշնչման ամենէն մա- »քուր մասը նուիրէ այն սուրբին որուն ուխ- »տուած է : Աեւեր հագած , իրենց աշակերտին »ուսին կրթնած, սամպուրայի կամ սազի վրայ »նուագելով՝ փողոցներէն կ'անցնին տրտում »խաղեր կանչելով կամ կը մտնեն տուներու մէջ »ուր մարդիկ կան հաւաքուած ու իրենց եր- »գերը հոն կը սաղմոսեն, առանց բան մը պա- »հանջելու ի փոխարէն, բաւականանալով միայն »այն ընծայով զոր կը հաճին իրենց շնորհել :»

« Փոլ Ատանի մէկ յոռաջարանը լաւ կ'ամփոփէ այս միանգամայն քրիստոնէական ու արեւելեան բանաստեղծութեան գլխաւոր յատկանիշները :»

ժան Ֆինոյի տնօրէնութեամբ հրատարակուող «Լա Ռեվիլ» ամսաթերթին օգոստոսի թիւին մէջ երեւցած է հետեւեալ յօդուածը .

« Հայ ժողովրդական երգերը զոր Արշակ Չօպանեան հրատարակած է, արտադրութիւններն են մեծ քնազգական քնարին աշուղներուն, որոնք երկրին մէկ ծայրէն միւսը կը պտտին եւ խնջոյքներն ու հանգէսները իրենց յանկարծարանութիւններովը կը զուարթացնեն . . . Այսպիսի գործեր, որ ցեղային հանճարովը համակ թաթաւուած են, անոր կենսականութիւնը կ'ապացուցանեն : Կը պատմուի թէ Հայոց Ֆիզիքական շարքաշութիւնը ուրիշ ոեւ է ժողովրդինը կը գնրագանցէ, եւ թէ ջարդերու միջոցին , ժամերէ ի վեր դիտապաստ ինկած զոհեր կարելի եղած է կենդանացնել : Նմանապէս, այս ազգը ստրկութեան խեղդիչ աղգեցութեան դէմ իր անձնականութիւնը պահպանած է , միշտ պահելով նոյն հոյզը , առատ, նկարագեղ, սաստկաշունչ , պատկերներու ճոխութեամբ, զգացման պարզութեամբ, կշռութեան մեղամաղձութեամբը՝ շատ արեւելադրոյժ : Ա՛ն, ողբալի են յիշատակները պանդուխտին, անոր որ օտար երկիրներու մէջ կը թափառի, որ Սթամպուլ կամ Կալաթա «չէքար կը ծախէ», եւ որ հոն՝ տունը՝ թողած է

որուն «աչքերը արցունքով եղողուած են» :
որուն «սիրտը գունդ գունդ արիւն է» : »

Պ. Չօպ սնեան ստացած է այս զրքին առթիւ շնորհաւորական երկտողներ պ պ Փիեր Լօթիէ, Ժորժ Վլեմանտոյէ, Հանրի տը Րենեիէ, Բեմը տը Կուրմոնէ, Կոմս Ալպեր տը Մէսէ, Ժան Փսիքարիէ, Ա. Միլրանէ, Ֆրեաներիք Փասիէ, Պարպիէ տը Մենարէ, եւ հետեւեալ նամակները :

« Եստ շնորհակալ եմ հայկական բանաստեղծութեան հատորին համար, որ զիս մեծապէս շահագրգռեց : Կտորներէն շատը մեծ հրապոյր ու թարմութիւն ունին, ինքնուրոյն ազգային նկարագրով մը որ իրենց յատուկ կնիք մը կուտայ անոնց : Արեւելեան համ մը կայ անոնց մէջ : Բայց շատ տարբեր՝ արարական ու պարսկական բանաստեղծութիւններէն : Եւ շատ կտորներու մէջ զլացման իրական խորութիւն մը : »

ՃԷՅՄՍ ՊՐԱՅՍ

« Ենորհակալ եմ պարոն, ձեր Հայ Ժող. երգերուն համար, որոնք ինծի թոյլ տուին ճաշակել այն բոլոր հրապոյրն ու բանաստեղծութիւնը որ կայ հողւոյն մէջ ձեր ժողովըրդին որ ա՛յնքան տեսակէտներով համակրելի է արգէն : — Գնահատեցի նաեւ ձեր ներածութիւնը որ կը ձգտի հետզհետէ աւելի որոշ կերպով ցոյց տալու այն տեղն ու զերը զոր

ձեր ազնիւ ժողովուրդը կը բռնէ քաղաքավարութեան պատմութեան մէջ : »

ԼԻԻՏՈՎԻԻ ՏՐ ՔՈՆԻՍՏԱՆՈՆ

« Պարոն,

« Երեկ ընդունեցայ ձեր «Հայկական երգերու» հատորին երկու օրինակները զոր հաճեր էիք ինծի զրկել : Պիտի յանձնեմ հօրս այն հատորը որ իրեն սահմանուած է, եւ կ'ուզեմ անյապաղ ձեզ յայտնել իմ բոլոր շնորհակալութիւններս ձեր ուղարկուածին համար : Ամենամեծ հետաքրքրութեամբ պիտի կարդամ բանաստեղծութիւնները ձեր երկրին որմէ ոչինչ կրնայ մեզ անտարբեր թողուլ :

ՓՈՒ ԼՈՒՊԷ

« Բնորոշեցայ ձեր զողարիկ հաւաքածուն, եւ սրտագին շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ գիտէք թէ որքան կը հաւնիմ ձեր թարգմանութեանց : Անգամ մը եւս՝ շնորհակալութիւն եւ բարի յաջողութիւն : »

Ա. ՄԵՅԵԷ

« Չմայլանքով կ'սրբացի այն ամենաքրնքուչ բանաստեղծութիւնները զոր թարգմաներ էք : Բանաստեղծութիւններ որոնց մէջ կ'երգէ եւ կուլայ ժողովրդի մը բովանդակ հոգին : Եստ անկեղծօրէն շնորհակալ եմ ձեր սիրուն ուղարկին համար : »

ԿՈՄՍ ԱԼՊԵՐ ՎԱՆՏԱԼ

ՕՏԱՐ ԷԶԵՐ

ՍԷՐԸ (1)

Ա

Աստղի՛կ ,

Հրճուանքը մեռաւ քու մարմնոյդ պարտէզին մէջ ,
Ու բազուկներու մեծ շուշաններն ու չրթուքներու հիրիկները
Եւ տենդի ու ոսկիի խաղողները ,
Այն հսկայ արիչին վրայ որ քու մարմինդ էր ,
Մեռան :

Հոկտեմբերի օրերուն ջրագուաները փետուր առ փետուր
Իրենց սուգը թափեցին հրապոյրներուդ պարտէզին մէջ .
Իրիկունները, մելամաղձիկ,
Իրենց սուգը թափեցին
Ջահերուդ վրայ ու զէնքերուդ :

Աւա՛ղ, այնքան արձագանքներ՝ մեռա՛ծ , ու մեռա՛ծ՝ ա՛յնքան ձայներ .
Հեռուն, հեռուն, կարմրամոխիր հորիզոնին վրայ,
Քրիստոս մ'իր բազուկները խաչածեւ դէպ ի երկինք կը բարձրացնէ .
Ո՛ղբ՝ մեծ իրիկուններուն մէջ ու մեծ անտառներուն :

Աստղի՛կ ,

Քաղցրօրէն եղիր էն որ կը թաղուի
Քաղցրութեանն ու մելամաղձութեանը
Եւ մահուանը մէջ պայծառ պարտէզին .
Բայց թող օգին մէջ
Յամառի ծառալիլ քու մարմնոյդ հոտն անսահման :

Աչքերդ կը սլաքուէին ինչպէս բոցեր հրակէզ
Դէպ ի աստղերը յաւիտենական .
Ու բիբերուդ կրակները
Իրենց շքեղութեամբը յաւիտենականութիւնը կը սահմանէին :

Ձեռքերդ քաղցր՝ ինչպէս մեղր շառագոյն ,
Ժամանակին ոստերուն վրայ աստուածայնօրէն կը քաղէին
Նորազարթ երիտասարդութեան պտուղները .
Վարսերդ արեւու մացառ մըն էին :

Իրանդ, իր կլոր շողշողումներուն հրատներովը
Կը թուէր երկինք մը հզօր ու ծանր աստղերու .
Եւ երբ բազուկներդ սրտիդ վրայ Սէրը կը սեղմէին ,
Միծերուդ ելեւէջը աշխարհի սէրը կը նուագէր :

Մովերուն ոսկիին վրայ, կը կանգնէիր, ինչպէս ջահ մը .
Ինքզինքդ կուտայիր ամենուն , ինչպէս երկիրը՝
Իր ծաղիկներով, լիճերով, լեռներով , վերաբողբօջումներով
Եւ գերեզմաններով :

(1) Էմիլ Վերհարն, ցեղով Պելճիքացի (ինչպէս Մեթերլինք, Բատէնպաք, Քամիլ Լըմոնիէ, Էւն), ֆրանսական արդի բանաստեղծութեան Հիւկօն է՝ կերպով մը, Հիւկօ մը աւելի խորիմաստ, աւելի նորախոն եւ ջղուտ : Այս քերթուածը, զոր իր վերջին տարբերակը (Les forces tumultueuses) կը թարգմանենք, մին է իր ամենէն հոյակապ էջերէն :

Բայց հիմա որ ծնան
Ուրիշ տենչեր Անծանօթի .
Քաղցրօրէն եղի՛ր, Աստղի՛կ, թաղձագիւնն ու կորսուածը,
Մեռած պարտէզին ծոցը ծառաստաններուն ու բուրումներուն մէջ,
Քունից վերեւ ունենալով արկախուած՝
Քաղցրութիւնը աշնան եւ ուրականի դայարուած վարդի մը :

Բ

Վուչէ հանդերձներ հագի՛ր, Աստղի՛կ, ահա՛ Վրիսա սը .
Մազաղանացին եղի՛ր, եւ թող քու մէջդ իջնէ .
Մեկամաղձօրէն, էնոր շնորհն ու ոգին .
Խոնարհ, մոխրի մէջ ազարտէ ոտքերդ .
Եւ թող լայն ծիծերդ, անմահօրէն ոսկի,
Եւ աչքերդ, հայելիներ արեւու եւ խրախճանքի,
Աչքերդ, զեռ հրավառ՝ հակառակ հազար տարուան սիրոյ,
Թող մեռնին մագերուդ տակ որ գլուխդ ի վար կույան .
Ոգեսպառ երկիւրը իրիկուններուն արևը խմեց .
Եւ անձկութիւնը կ'աղաղակէ, աշխարհիս չորս ծայրերէն,
Դէպ ի գողգոթան եւ դէպ ի սեւացից անոր խաչը :

Հագուէ՛ վուչէ հանդերձներով ու խորունկ բարութիւնով .
Ահա՛ կուգայ Աստուածը անզուգական քաղցրութեան,
Ահա՛ անոր երեսն ու քողը զոր Վերոնիկ
Քեզի կը բերէ՝ բեւեռներուն, պատանքին ու գեղարդին հետ :

Ահա՛ նոր ու քաղցր ժամը լոռի թեան .
Առաջին անգամ ըլլալով, ջերմեռանդօրէ՛ ,
Մարդկութիւնն իր ցաւին աչքերը կը պագնէ .
Աստղի՛կ, ահա՛ արիւնը, եւ ահա՛ լեզին,
Քրիստոնէական խօլութեանց կրակոտ բաժակին մէջ .
Ահա՛ հրակէզ ու ճերմակ սիրտը սիրականին .
Բոցեղէն մացառնե՛ր, զմայլանքի հնոցնե՛ր ,
Տժգոյն ոսկի սկիհնե՛ր ուր կը փոխահոսի,
Անհունօրէն, սէրն անսահման ու անօթի :

Հոգիի այրուցքնե՛ր, յիմար մարմնոյն խորը .
Էութի՛ւնը համօրէն, սիրելէն քանդուած,
Առանց սակայն գիտնալու՝ ի՛նչպէս գտնէ,
Ինքզինքը տալու համար, գերագոյն բառը :

Պայծա՛ռ ժպիտներ երջանիկ արցունքներու մէջ ,
Բարի՛ ցաւեր ու երկչոտ գորովներ,
Ընտանի ու բարեպա՛շտ թոթովումներ .
Ու յանկարծ, ձի՛րքը մարգարէութեան,
Նրբ հոգին, մէկ բոպէի մէջ, Աստուծոյ կը փոխուի,
Ինչպէս նշխարքը :

Վուչէ հանգերձներ հագի՛ր Ասողի՛կ, ահա՛ Քրիստոսը .
 Ահա՛ իր մեծ ձեռքերը տիրական ,
 Ահա՛ ձարէ մահիճն ու դամերն ու քարերը ,
 Որպէս զի անոնց վրայ թաւալես ու կոչկոճես մարմինդ .
 Ահա՛ արբեցութիւնն ու չարչարանքը փոխ սոս փոխ ,
 Ահա՛ սպիտակ վանքերն ու իրենց պատերուն պատանքը ,
 Մահուան ձեռքով անհունորէն կանգնուած ,
 Ճիշերուն օ տենչերուն շուրջը՝ որ կեանքն են .
 Ահա՛ մահն անձայն՝ իր անվրէպ տանջանքներով ,
 Կիշերանց, չէկ սարսափին տակ՝ ատող լուսնի մը .
 Ասողի՛կ, ահա՛ մարմինդ եւ իր վէրքերուն բերանները
 Որ բովանդակ սիրովը կը խենդենան ու կը պապակին :

Վուչ հագի՛ր Ասողի՛կ, ու քաշկրտէ՛ մինչեւ վերջը ,
 Ամէն բանի մէջէն, քու վսեմ ցաւդ սիրոյ ,
 Թէպէտ լոյսն ահա կը ծագի
 Եւ արդէն մարեր է այն ատողը
 Որ Սուրբ Բեթղեհէմին վերեւ կանգ առաւ ասինով :

Գ

Արբն հագի՛ր, ահա՛ իննսուներեքը .
 Արքաներու փախուստ մը, բոցավառ արեւմուտքի մը տակ,
 Ու կառափնատը՝ խարսխուած ,
 Կարմի՛ր նաւ մակընթացութեանց մէջ
 Ա՛յ՛ ծուփ կոուփներու եւ մոլեգնած պայքարներու :

Դաժան ու ողբերգական թերուաներ եղի՛ր,
 Բանաւոր ընդվզումներուն մէջտեղը ցցուած,
 Ինչպէս որ սրբուհին ու տարփուհին եղար .
 Վեհագոյն քան երբեք, արկածասէր հոգիդ ,
 Ատեն՝վ՛ քաղցրութեամբ, այսօր կատաղութեամբ,
 Ինքզինքը կուտայ ամենուն . ժամանակին համեմատ ,
 Դուն այն աղաղակն ես սիրոյ, գթութեան կամ արդարութեան,
 Որ կը մեկնի դէպ ի անհունը,
 Հրճուանքի կամ արցունքներու, արիւնի կամ լեղիի մէջէն ,
 Աղաղակը զոր միշտ կ'արձակեն, միշտ կը շողայնեն ,
 Բունն տենդն ու յիմարութիւնը
 Զոհարերութեան :

Վաղաքը ցասման ու մրրիկի մէջ է,
 Ամբողջ ասելութիւնը անոր գլուխը կը լուսավառէ ,
 Փայլակնածեւ կամքեր ուղեղներուն մէջէն կ'անցնին,
 Յանկարծական բազուկներ՝ արգասաւորող կատաղութիւններով՝
 Կ'երեւան , ու ժով ու մուրճերով ծանրաբեռն :
 Չես գիտեր ինչ որտտում մը ժողովուրդներուն շուրջը կը գոռայ
 Եւ անոնց իր ձայնը կուտայ ու զանոնք կրակներով կը զինէ .
 Ճակատներ իրենց պատը աստուածներուն գոռողութեանը դէմ կը ցցեն,
 Կը լսեն, ներկայ ժամէն անդին, կոչը
 Անոնց ա՛յ աւելի եղբայրական ժամանակ մը պիտի հանչնան,
 Երբ մակտանները պիտի ըլլան ինչպէս ցօղուններ
 Որոնցմէ պիտի թափին ծաղիկները մուլութեան ու իշխանութեան :

Կեանքը եղի՛ր այլ եւս՝ մահուան զէմ պայքարող . (ցո՛ւր .
 Աստղի՛ կ, քո տենչդ ու երիտասարդութիւնդ ամբոխներուն վրայ հոսե-
 Անոնց կատաղութիւնները եղի՛ր ու անոնց ալեծփա՛քը .
 Ու ամենունը եղի՛ր, ու աստուածային եղի՛ր նորէն .
 Այդ բոլոր զինուած բազուկներուն, այդ անտաշ ուղեղներուն մէջ,
 Ալեւոր ճակատագրին արիւնը վեր կը ցատթէ ու կը նորոգուի .
 Ժամը ծանրաբեռն է սպանութեամբ քւ արիւնով .
 Կը սպաննեն յանուն սրբազան ապագային . խուլ ձայներ,
 Դաժան ձայներ, խուլ ձայներ իրարու մէջ կը հալին,
 Կարմիր օրօրոցին շուրջը՝ ուր աշխարհ մը կը թոթովէ :

Աստղի՛ կ, քու մէջդ ամփոփէ՛ այդ անձկագին զինովութիւնը .
 Իող մտրմնոյդ ու սրտիդ խորէն
 Սէրը խուժէ ու տիրէ վերջապէս մտքիդ մէջ .
 Սիրէ՛ մարդկութիւնը որ հոգին է լաւագոյն՝
 Փոթորկատանջ եւ ցնորասենյ զէպ ի երջանկութիւնը .
 Ինքզինքդ յանձնէ՛ ու շոայլէ՛ ամէն անոնց որ քեզ կը կանչեն
 Ա՛լ չէ թէ աստուածներուն մէջը բազմած կամ Քրիստոսներուն առջեւ
 Ծնրագիր, — այլ կանգո՛ւն՝ մեր մէջը .
 Ու պարզօրէն մարդկային ու մայրական :

ԷՄԻԼ ՎԵՐԶԱՐՆ

ՔԱՂՈՒՍՄՔ ԲԱԼՏ ՈՒՈՒՏՈ ԷՄԸՐՍԸՆԷՆ (1)

Ամենավսեմ պայմանը, զոր կրնանք գնել մեր եւ մեր ընկերոջ միջեւ՝ է՝ « Յաւիտեան թող ճշմարտութիւն ըլլայ մեր միջեւ » :

Երեք պէտքեր կան որ բնաւ չեն կրնար գոհանալ . պէտքը հարուստին՝ որ իր ունեցածէն աւելին կ'ուզէ . պէտքը հիւանդին որ ունեցածէն տարբեր բան մը կ'ուզէ . եւ պէտքը ճամբորդին որ կ'ըսէ, « այս տեղէն զատ ուրիշ ո եւ է տեղ » :

Միշտ աւելի վսեմ նպատակի մը համար վատնելը՝ ճշմարիտ խնայողութիւնն է :

Ժամերգութիւնը սկսելէ առաջ լուռ եկեղեցին աւելի կը սիրեմ քան թէ ո եւ է քարոզ :

Պէտք է գեղեցիկը հետեւնի տանինք, եթէ ոչ չենք զտներ զայն՝ թէեւ ամբողջ աշխարհ ճամբորդենք զայն գտնելու համար :

Քանի որ բաւական հեռատես ենք, երբեք չենք յոգնիր :

(1) Ամերիկացիք քիչ առաջ տօնեցին իրենց մեծ իմաստասէր-դրագէտ Էմըրսընին հարիւրամեայ տարեդարձը . այդ առթիւ, մեր ամերիկացի ընթերցողներէն մին մեզի զրկած է Էմըրսընի մտածումներու փոքրիկ հաւաքածու մը, զոր սիրով կը հրատարակենք :

Ամէն արդարութեան համար դեռ յաղթութիւն մը կայ :

Ճշմարիտ փիլիսոփան եւ ճշմարիտ բանաստեղծը մի են, եւ իրենց նշանակէտն է՝ գեղեցկութիւն մը որ ճշմարտութիւն է, եւ ճշմարտութիւն մը որ գեղեցկութիւն է :

Քրիստոնէականէն Քրիստոնէութիւն չենք սորվիր երբեք . արօտավայրերէն, լճակի վրայ, նաւակէն, անտառի թռչուններու երգերէն հաւանական է որ սորվինք :

Քոլումպոս չգտաւ կղզի մը այնչափ միայնակ որչափ ինքզինքը :

Ամօթ կը զգամ խորհելով թէ ինչպէս պէրաւ անձնատուր կ'ըլլանք պատուանշաններու եւ անուններու, մեծ ընկերութիւններու եւ մեռած հաստատութիւններու :

Ներկայէս աւելի ռամիկ դարու մը լեզուն հասարակաց օրէնքին տուած է սա առածը թէ ամէն մարդու տունը իր զրեակն է՝ ճշարտութեան յառաջափնովութիւնը ամէն տուն մատուոնի մը պիտի վերածէ :

Կրօնի մէջ օտարամերժը չի տեսներ թէ ուրիշներ զուրս ձգելու ջանքեր ըրած ատեն երկնքին դռներն իր առջեւ կը փակէ :

Մենք կ'երթանք անոնց որ յիմարար կուլան, եւ կը նստինք ու անոնց կետ կուլանք, փոխանակ ելքտրական անեղ ցնցումներով ճշմարտութիւն եւ առողջութիւն փոխանցելով անոնց՝ զանոնք անգամ մ'եւս իրենց

իմացականութեան հետ հաղորդակցութեան զնելու :

Այս երկրին ցանկացածն է անհատականութիւններ, մեծ անձնաւորութիւններ, նիւթապաշտականներ հակակշռելու համար : Վասնզի տիեզերքի որէնքն է թէ հացը մարդու պէտքին պիտի ծառայէ եւ ոչ թէ մարդը հացին :

Յառաջագիժող մարդը կը հասկնայ թէ ինչ հիմնական կալուած մ'ունի գրականութեան մէջ — ըլլայ համակ առասպելական, ըլլայ համակ պատմական :

Մաղիկը եւ պտուղը միշտ պտուղս չունէրներ են ծաղիկը՝ վասն զի հպարտութեամբ կը հաստատէ թէ գեղեցկութեան նոյնը աշխարհի բոլոր պիտոյքները կը գերազանցէ :

Երկար կեանք կը փնտոենք : բայց խորին կեանքը եւ վսեմ վայրկեաններն են որ նշանակութիւն ունին : ժամանակի շփոթ հոգեւոր թող ըլլայ եւ ոչ թէ մեքենական :

Այս աշխարհը գաղափարներու վրայ կանգնած է եւ ոչ թէ երկաթի կամ բամպակի եւ երկաթներուն երկաթը բամպակներուն բամպակը կրակներուն կրակը եւ բոլոր տարերաց աղբիւրն ու եթերը բարոյական ուժն է :

Աղարութեան դատը որուն համար մենք կը ճգնինք, երեք շմեռնիր, երկար շրջաններէ կ'անցնի, շատ մը արգելքներու կրնայ առկալ, մեր պարտութիւններով ան կը շահի, եւ պիտի գիտնայ վարձատրելի ամենաձանր զոհողութիւնները :

ԷՄԸՐՕՐԸ

Esquisse d'une Grammaire Comparée de l'Arménien Classique, par A. Meillet, Vienne, 1903, Imprimerie des P.P. Mékhitaristes. —

Շար. (1)

ՇԵՇՏՈՒՄ. — Պ. Մէյլէ հայ լեզուին շեշտումի իբր ընդհանուր կանոնը զնելէ յետոյ թէ շեշտը վերջին վանկին վրայ կ'իջնայ (թէպէտ կան բաւական թիւով բացասութիւններ զոր պիտի յիշենք) զիտել կուտայ թէ ամէն բառ հաւասարապէս շեշտուած չէ. բայց իբր օրինակ կը բերէ միայն անորոշ յօղը մի եւ էական բային միախառնակ ձեւերը որոնք յաճախ կը խմբուին նախընթաց բառին հետ

(1) Տես «Անահիթ» 1903, թիւ. 6-7 :

եւ անշեշտ կը մնան, ինչպէս՝ «պեղեցիկ է» : Ասկայն աքօրինակ խմբում ուրիշ բառեր ալ կը կրնն ինչպէս ստացական ածականներ, օրինակ «տուն իմ», ուր զերանունը անշեշտ կը մնայ : շեշտ ստանալով միայն երբ գոյականէն առաջ անցնիլ արուի՝ անոր վրայ ուշադրութիւնը կեդրոնացնելու համար, ի՞նչ տեսական նաեւ երեքի խումբեր, «ընթերցեալ է ձեր», ուր բուն գործողութիւնը ցուցնող բայը միայն շեշտուած է. խումբին միւս երկու բառերը անշեշտ մնալ վ. մինչդեռ «է՛ ձեր ընթերցեալ» խումբին մէջ էական բայը կ'առնէ շեշտը՝ զիբրով ալ անոջնութիւն ստանալով, որովհետեւ ուշադրութիւնը կը կեդրոնացուի գործողութիւնը եղած ըլլալուն վրայ :

Պէտք էր յիշել նաեւ բայի բայերու խումբերը որոնց մէջ բային վերադիր բառն է որ կը շեշտուի միշտ՝ բայը մնալով անշեշտ, օրինակ՝ «թո՛յլ տուք», «ո՛ւնկն դիր», «ժո՛յժ ունիլ» եւն :

Դարձեայ կան կարգ մը բառեր՝ մակբայներ պրիթէ ամէնչ, որոնց շեշտը վերջի վանկին վրայ չ'իջնար, այլ անոնց մէջ որ բարգ բառն՝ որոշիչ բառին վրայ կ'իջնայ շեշտը, ինչպէս «մի՛ անգամայն», «մի՛ թէ», «նո՛յն ժամայն», «նո՛յն հետայն», «յո՛ւրմէ հետէ», «յա՛ յիժամ», արմատին վրայ կ'իջնայ շեշտը, ինչպէս՝ «արգա՛րբ», «մի՛ ապէս», «բ՛ոնարար», «նա՛ պա», «բարէ», «վա՛ղ վաղակի», «հե՛տզհետէ», «ի՛ սկեւիսկ», «ա՛ յար», «ա՛ յոր», «ա՛ յնր», «գա՛րձեալ» (մակբայը որոշելու համար «գառնամ» բայէն) :

Ունինք նաեւ սեռական ին եւ անով, ու «իբ», «եղ» վերջաւորող գոյականներուն ուղղական հոլովին շեշտը որ միշտ վերջընթեր վանկին վրայ կ'իջնայ, օրինակ «ձե՛ն», «հի՛ մի», «մե՛ զր», «ո՛ սկր», «գա՛ն», «ձմե՛ն», եւ նոյնպէս «ո՛ մի», «ի՛ մի», «ուրո՛ւ մի», «ու՛ մե՛ մի» : Դարձեայ «ս», «դ», «ն» յօշերով ածանցեալ բառերը, օրինակ՝ «խորհո՛ւրդս», «ա՛նն», «ի բարա՛նց յայցանէ» եւ յոգնակի հայցական հոլով (զով եւ անորոշ հայց. բառերը՝ «զոգորմութի՛ւնս», «արթո՛ւնս», որոնց մէջ վերջընթեր վանկին վրայ կ'իջնայ շեշտը երբ վերջաւորող յօգին կամ հայցական սին նախընթաց գիրը ձայնաւոր մը չէ կամ յ գիրը :

Տուցական ածականներուն եզակի սեռական սրական եւ յոյնակի բոլոր հոլովները «ա՛ յորիկ», «ա՛ յորիկ», «ա՛ յնորիկ», «բսնի՛ւրդ ա՛ յորքիւք», շեշտը առաջին վանկին վրայ կը կրնն :

Սովորական շեշտումի ուրիշ կարեւոր փոփոխութիւն մը կը ներկայանայ կոչական հոլովին մէջ՝ օրինակ՝ «ե՛ զբայր, ի՛ սրայէլացիք», ուր միշտ առաջին վանկին վրայ կը զբուի շեշտը՝ Հնգականին պէս, ինչպէս գիտել տուած է Հ Տէրվիչեան (Հնգ. նախալեզու, էջ 148) :

Շեշտումի այս կարեւոր նիւթը ընդարձակ եւ ծայրալիբ ուսումնասիրութեան առարկայ ըրած է Հ. Եղուարդ Հիւրմիւզ 1875 կամ 1876 տարւոյ «Բազմապէս» ի մէկ թուին մէջ հայ տաղաչափութեան օրէնքներուն վրայ գրած մէկ յօդուածովը՝ զոր լեզուադէտներու շափ մեր արդի բանաստեղծներն ալ կրնային կարգալ օգտակարապէս թէ՛ իրենց հմտութեան համար եւ թէ՛ մեր լսողութեան համար որ ա՛յնքան տանջանաւոր ցնցումներ կը կրէ իրենց տաղերուն ոչ-հայեցի շեշտումներէն :

Հնգաբանութիւն . — Պ. Մէյէ ո ձայնաւորը հաւասար կը գնէ կարճ օ ի , բայց նոյնչափ եւ աւելի ճշմարիտ արժէքը ցուցուցած կ'ըլլար թէ հաւասար գնէր ս ի , ի կապէս ո գիրը բաղկացուցութեան է երկուքին , եւ իր ամբողջական արժէքն է սօ , եւ մինչեւ ցայսօր այդպէս կ'արտասանուի Հայաստանի այն անկիւնները ուր անխաթար պահուած են հին հարազատ հնչումները , եւ ուր ուղիղը սխալի շտկել յաջողած չէ Պոլսեցի դասատուն՝ իր բերած պոլսական հնչումով : Իրօք , այս տեսակ դէպք մը կը յիշենք Կիւրքի մէջ , ուր Պոլսեցի դասատուն մեծ կտու յուզած է իր «Տէր վօղօրմիտ» հնչումը յառաջ քշելով փոխանակ տեղացւոց ուօղուօրմիտ հնչումին որ միակ ծանօթն ու ընտելականն էր իրենց : Եւ պէտք է դիտել որ այս ուօ հնչումին մէջ ու հնչումը գերակշիռ է օին վրայ , այնպէս որ շատ հեղ օ հնչումը բոլորովին ուին մէջ ընկղմած եւ ամբողջը ու հընչումին պարպուած կը տեսնենք , օրինակ՝ «ուչ» (ո՛չ) յունարէն ouk , «լուկ» (լոկ) , ինչպէս կը հնչեն աշուղները , «թեւաւոր» , «թեւաւոր» , ինչպէս կը տեսնենք հնչում «Սասունցի Դաւիթ» վէպին մէջ , նաեւ պահլաւի բառերու փոխառութեանց մէջ՝ «խոստովան» = khustivan . «Ո» գիրին ճշմարիտ արժէքին մէջ այս սըլալը ստուգարանական սխալներու ալ կ'առաջնորդէ պ. Մէյէն , ինչպէս «աւոր» մասնիկին մէջէն «ուր»ը գատելը եւ յուն . foros , հ. սլաւ . boruh հետ եւ «բերեմ» ի հետ կապելը եւ «լուսաւոր»ը litteralement «qui porte la lumiere» թարգմանելը (էջ 38) , մինչդեռ «աւոր» կը նշանակէ «որ ունի» , ոչ թէ «որ կը կրէ» , հայրն ձեր երկնաւոր կը նշանակէ ո՛չ թէ «երկինքը կրող» այլ «երկինքը ունեցող» , եւ պարզ փոխառութիւն մըն է Երանեան , — ինչպէս եւ «ական» մասնիկը , եւ «աւելրտէն» կամ «աւելրտէն» (ունեւալ) բային մէկ ամանցն է , «աւելր» որ յետոյ «աւելր» ի փոխուած նոր պարսկերէն բառերու մէջ՝ կը տեսնուի , «տիւլավէր» (սիրտ ունեցող , քաջ) , ճանապէր (հոգի ունեցող , կենդանի » , որուն հետեւողութեամբ շինուած է նաեւ «պողազաւէր» (որկոր ունեցող , որկրամուլ) , դարձեալ ոին բուն արժէքը պիտի ցուցնէր պ Մէյէի թէ սխալ է «հոտ»ը համեմատել լատ . odor , յուն . odhmih հետ (էջ 17) ,

եւ թէ ուղիղն է համեմատել լատ . putere (փրտիլ , հոտիլ) եւ յուն . pio (հոտիլ) ի հետ . ինչպէս կ'ընէ Հ. Տէրվիչեան (Հնդ . նախալեզու . էջ 93) եւ «հոտ» սոյն արմատէն է «տ» մասնիկով ածած , ինչպէս «արտ» :
 Հոս անցողակի յիշենք նաեւ թէ կը սխալի պ. Մէյէ «հոտ»ը ածանց դնելով «հուր» բառին , որովհետեւ «հոտ» ին արմատը կայ «հին» , պահուած «հին-հին-ալ» բային մէջ (Փիլոնի ճաներէն մէկուն թարգմանութեանը մէջ գործածուած) եւ արդի հայերէնի մէջ «հնչումը» , որ կը համեմատուի , ինչպէս ինքն ալ ըրած է , գոթ . fon , սեռական funins ի հետ :
 Հնդեւրոպական bh բառին սկիզբը արգայի . հայ . բին ծնունդ կուտայ , ինչպէս՝ bharami (բերեմ) , բայց մերթալ պի . օրինակ՝ հնդկ . bhras , հ. սլաւ . bliske (փայլուն) , գոթ . bairh-ts (փայլուն) հայերէն «պարզ» փայլուն , «պարզերես» , նաեւ «պայծառ» : նոյնպէս զէնտ , berez (բարձր) , բայց նաեւ «պարծ» (տես Ս . Գիրք , «պարծ շերտիլ ») . հնդկ . bhrag , զանդկ . barag (շողալ) , յուն . ilegho , հայ «պերծ» :
 Հնդեւրոպական dh բառին սկիզբը դ կուտայ , բայց երբեմն ալ թ եւ ծ . օրինակ . հնդ . dhu , յուն thio , հայ . «ծուխ» , նաեւ «թովել» (որ փշելով կ'ըլլայ եւ կ'ընեն ցայսօր) :
 Հնդեւրոպական gh ոչ-քմային ձայնաւորի մը անջեւ գ կ'ըլլայ ամէն դիրքի մէջ , կ'ընէ պ. Մէյէ . Սակայն կան բառեր որոնց մէջ ձ եւ u կ'ելլէ՝ կարծենք՝ նոյն տառին դէմ օրինակ՝ հնդկ . aham = agham , զանդ . azem , հայ . «ես» , «ինձ» (ն միջարկութիւն) «զխ» , նաեւ զանդ . aghana , յուն . ankhoni հայ «առ-ասան» :
 էջ 11 . «բարի» համեմատուած է յուն . feristos բառին հետ , բայց զանդ . var-am (շնորհ) ի հետ պէտք է փնտռել կապ , ուրկէ կ'ելլէ «բարի» = շնորհաւոր , օրինակ՝ «եւ ետես զի բարի է» :
 Հնդեւրոպ . բաղաձայն w բառին սկիզբը զի կամ վ ի կը համապատասխանէ , «գրտել» , «գործ» , «զգնուել» , եւն . վեւրոզ չէր հոս քընտելութեան առնել Հ . Տէրվիչեանի առաջարկը «զիւզ» բառը (որուն ստուգարանութիւն անծանօթ է՝ կ'ընէ , էջ 59) համեմատելու լատ . villa = vicla = vicula ի հետ . ուր միջատաւը կը ներկայացնէ c . օր . octu (ութ) զիպուածին մէջ :
 Յիշուած չէ նաեւ թէ հնդեւր . w երբեմն հի ալ կը փոխուի . գոթ . vaurkjan , հայ . «արկ» (գործ) : «սպաս հարկանել» (սպաս գործել) :
 Յոգնականակերտ f տառին ծագումին վրայ որ եւ է վարկած ոչ կ'ընէ իր կողմէ եւ ոչ ալ ուրիշ ըրածը կը յիշէ պ. Մէյէ . Սակայն կ'արժէր այս խիստ հետաքրքրող վերջաղիբ տառին նկատմամբ յիշել եւ քննութեան առնել Հ . Տէրվիչեանի կարծիքը որ զայն կը հանէ չընագոյն sas մակդիրէն , երկրորդ շնորհին անկումով sau ձեւը առնելէ եւ յետոյ ամփոփուելով su ըլլալէ յետոյ ի վերածուած , ինչպէս՝ «քոյր» , «քրոսն» , որոնք նոյն su = sv խումբին արգիւնքն են :

էջ 45. «Իւրիք» բառին մէջ պ Մէյէ գործիւ-
կանին վերջագիր ին կը տեսնէ, բայց կար-
ծենք առ ի՛մ մասնիկին ին է, որ կը տես-
նուի «իմիք», «իրիք» ձևերուն մէջ ալ: Ու-
նինք նաեւ եմ մասնիկ մըն ալ «ուր-եք», «ու-
եք», «ուստ-եք» բառերուն մէջ. երկուքն մէջ
ալ ձայնաւորը մասնիկին կը վերաբերի, ոչ թէ
արմատին: Այս առթիւ բենիք նաեւ թէ «ի-
ւիք» չի նշանակեր «de quelque manière»
կամ «en quelque manière» ինչպէս ունի պ.
Մէյէ երկու տեղ (էջ 45 եւ 47) այլ «բանով
մը», ինչպէս յայտնի է անորոշ «ինչ» ի գործի-
ականը բլլալէն, որ «ոչ իւրք ելանէ»:

էջ 50. «ընկեր» բառին ստուգաբանութիւնը
«ըն-կեր» (միասին ուսող) ֆրանսերէն՝ com-
pagnon հետեւողութիւնընկուէ մէջ կը սխալի
պ. Մէյէ, վասնզի այդ «կեր»ը պարսկերէն
խար ին կը համապատասխանէ, եւ ասի որո-
շակի կ'երեւի ուրիշ բարդութիւններու մէջ,
ինչպէս, «պահակեր», «ազօթկեր», «համողկեր».

էջ 59. «ի տուէ» ներգոյսականին բացատ-
րութիւնը շունինք կ'ըսէ պ. Մէյէ, բայց այդ
ձևը որ լոկ «ի տուէ եւ ի գիշերի» բացատ-
րութեան մէջ գործածուած է, ճշմարիտ ներ-
գոյսական մը չէ, այլ մակբայաբար գործա-
ծուած բացատական մը, որ ներգոյսականի նման
իմաստ մը առած է, ինչպէս արդի հայերէնի
մ ջ ալ ցայսօր կը գործածուի, «օրէ գացի ե-
կայ» «օրուան մէջ» իմաստով:

Պուսականներուն մէջ «հարիւր» ին ծագումը
անձանօթ կը դնէ պ. Մէյէ: Կարծենք զանդ.
sadaէն զի բաւ կը մնկնուի արմատական շնողը
ն շունչին գարձած, եւ մ տասը ՚ի փոխուած,
ինչպէս կը տեսնենք spada (սպար) mada (մար)
բառերուն մէջ, եւ «իւր» մասնիկով ածած.
ինչպէս, «եղջ-իւր», «եղտ-իւր», «ալ-իւր»:

էջ 96. անորոշ գերբային վրայ -ի մասնի-
կին յաւելումով կարգ մը անականներու կազ-
մութիւնը կը նշանակէ պ. Մէյէ, բայց այս
ձևին իմաստը կարելիութիւն միայն կը դնէ,
ինչպէս «սիրելի» որ կրնայ սիրուիլ, եւն,
մինչդեռ ունի ուրիշ իմաստ մը, որ աւելի հին
է եւ որ ընող կը նշանակէ, ինչպէս «արկա-
նելի», (ձգող, կորիւն) «գրեւելիսն եւ զտանե-
լիսն» (ընտանեանն ու տանողները, Բիւզանդ)
«բանալի», «ունելի», «զգալիք», «լսելիք», եւն:

«Ձոքանչ» կարծենք կրնայ համեմատու-
թեան գրուիլ հնդկ. «սվաջանա» (ազգական)
բառին հետ Սանսկ. cvaçurah (սկեսուր) ա-
նունը հարսը կուտար իր ամուսնոյն հօրը՝ իր
տէրը կոչելով, զի çura=յոււն. kirios: Հաւա-
նական է որ այրը իր կնոջ հօրը տար «աներ»
անունը, յուն. anir=«այր» (մարդ) իրր գերա-
զանցապէս ճանչցած մարդը՝ իր հօրմէն ու-
եղբայրներէն դուրս:

ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹԻԻՆ. — Պարբերութեան մէջ
բառերուն շարուած կարգը ստոյգ է թէ հա-
յերէնի մէջ կախուած է արտայայտութեան
մէջ այս կամ այն բառին կարեւորութենէն, որ

այսպէս ատանում թիւն կը ստանայ զիրքի մէջ.
միւր բառերն ալ անոր համեմատ շարուե-
լով իրմէ հտք: Սակայն հայ գրականու-
թիւնը յունականին վրայ ձեռնարկ անց
ինչպէս արդի հայերէնի մէջ ալ, ձգտու է մը կը
տեսնուի տէրբային ամենէն ատաջ եւ բայը
ամենէն վերջը դնելու ինչպէս՝ «մենք գմեր
թագաւորն որո՞վք երեսօք տեսանեմք» (Բիւ-
զանդ), մի՛չ գասական հայերէնի մէջ յիշ ան-
գամ կը տեսնենք բայն ու տէրբային այս-
քան հեռացած իրարմէ, այնպէս որ վերոգրեալ
պարբերութիւնը պէտք է շարուէր գասական
հայերէնի մէջ սփ կարգով. «որո՞վք երեսօք
տեսանիցեմք մեք զթագաւորն մեր»: Պէտք է
խտրի դնել հայ լեզուի շարագրութեան ու հա-
մաձայնութեան մէջ, ինչպէս էր յոյն գրական-
ութեան ազդեցութենէն առաջ ու թարգմա-
նիչներէն առաջ (երբ տիրող ազդեցութիւնը
պայտուիկն էր, եւ սա տեսակ պարբերութիւն-
ներ կը տեսնուէին «Երթամ ետես տիկինն Փա-
տանձեմ զի միայն մնացի», «անուն նմա
Յովհաննէս») եւ հայ լեզուի շարագրութեան
ու համաձայնութեան մէջ՝ թարգմանիչներուն
ձեռքով եւ յոյն գրական ազդեցութեան տակ
ստացուած յղկումէն եւ կարգադրումէն յետոյ:

Մեր օրովն ալ նմանօրինակ երեւոյթ մը
տեղի ունեցաւ: Ռամկական հայերէնի շարա-
գրութիւնը եւ համաձայնութիւնը շատ տար-
բեր էին՝ քան այսօրուան նոր հայ գրակա-
նութեան մէջ տեսնուածները՝ որոնք արդիւնք
են ժԹ. գարու վերջի կէսէն սկսուած ֆրանսե-
րէն գրականութեան նմանողութեան: Հետոն
կը տանէր մեզ այս տարբերութեան մանրա-
մասն վերլուծումը ընել հոս, եւ պէտք է վեր-
ջացնենք այս համառոտ ակնարկը պ. Մէյէի պա-
տուական գրքին վրայ, որու՝ մէջ հայ հոլո-
վուսներու եւ քերականական ձևերու քննու-
թիւնը մանաւանդ՝ ձեռնահասութեամբ գրուած՝
ամենէն թանկագին եւ կարեւոր լուսաբանու-
թիւնը կը բերէ քիչ ուսումնասիրուած նիւթի
մը վրայ: Այս տեսակ ուսումնական եւ խնամոտ
աշխատութեամբ գրքեր մեր լեզուին ու պատ-
մութեան վրայ փափաքելի էր որ շատ եւ շուտ
յաջորդէին իրարու:

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՔՐՈՆԻԿ

Հանգանակութիւն ի նպաստ Ձեռքու գիր —
 Վրամշակուչ քահանան ստացած է հետեւեալ
 գումարները - Լօէլի (Ամերիկա) Հայերէն , 98
 տուար 20 սէնթ (505 Քր. 40 ս.) ; Հելուանէն (Ե-
 դիպտոս) 5 Քր. , Պ. Պ. (Փարիզ) 10 Ք. :

Հանգանակութիւնը կը շարունակուի :
 « Լ'Արմէնիօնէն կ'իմանանք թէ պ Ձերագի
 հանգակակութեան գումարը բարձրացեր է
 2044 Ք. 20ս. ի, եւ թէ 2000 Քրանք զրկեր է
 արդէն Օրմանեան պատրիարքին, որ, ըստ նոյն
 թերթին, լինտոնաբնակ հայ հարոստ մը
 ստացեր է նաեւ 50 անգլ. ոսկի՝ նոյն նպա-
 տակին համար :

Պ. Օ Քիւրճեանի վանք . — Ճավայէն պ Յ.
 Տէր-Յորդանանեան մեզ կ'իմացնէ զաւայ-
 մանք պ. Օ. Քիւրճեանի ծանօթ հայ լուսանը-
 կարչին որ Անիի աւերակներուն առաջին ան-
 պամ լուսանկարողն է եղած : « Տասը տարի է
 վեր, կը գրէ պ Տէր Յորդանանեան, Քիւրճեան
 չաստատուած էր Ճավա, ուր իր արուեստին
 ոգով ու եռանդեամբ նուիրուած, մեծ անուան
 եւ համբաւի արեւոյցած էր : 1901ին, Ճավայի
 լաւագոյն տեսարաններէն քաշուած լուսանը-
 կարներու ընտիր հաւաքածու մը զրկած էր
 Հոլանտայի թագուհւոյն, որու հետեւանօք ար-
 ժանացաւ յասուկ առանձնաչնորհումի մը, այն
 է պալատական լուսանկարիչ տիպոսն ու
 արքայական զինանշանը կրելու արտօնու-
 թեան, միակ լուսանկարիչը Հոլանտական
 Հնդկաստանի մէջ՝ որուն այսպիսի պատիւ մը
 չ'նորհուած ըլլայ :

Հայ bachelière մը . — Փարիզեան թերթե-
 րէն հաճոյքով կ'իմանանք թէ baccalauréat
 classiqueի դպրութեանց եւ մաթեմատիքի ճիւ-
 ղին մրցման մասնակցած եւ մեծ յաջողու-
 թեամբ վկայական առած է Պոլս'ցի Հայուհի
 մը, օր. Գատլէն Ճանրմեան քոյրը օր Մաք-
 րուհի Ճանրմեանի, որ ծանօթ է իր գաշնա-
 կանարի գեղեցիկ տաղանդով : Օր. Մատլէն
 Ճանրմեան այդ յաջողութիւնն ունեցած է
 ին նաչխատութեամբ՝ առանց Քրանտական
 վարժարանի մը մէջ ուսած ըլլալու :

Hymne à Kypris — Պրանտացի երամիչս
 մը. պ. Կո. Հիփօ, հրատարակած է կտոր մը,
 Hymne à Kypris (երգ առ Ասողիկ) տիպո-
 սով : զոր ձօնած է տիկին Մարի Ավազլեանին,
 որուն երգեցողական տաղանդին վրայ աղե-
 կութիւն տուինք արդէն մեր ընթերցողու-
 բուն :

Ծանօթ ամերիկացի հայասէր գրագիտուհին
 օր. Ալիս Սթոն Պլէքուէլ, հետեւեալը մեզի
 զրկած է ի հրատարակութիւն

« Վերջերս Հայերու կողմէն իրարու վրայ
 ի պոթճ դրուած քաղաքական սպանութի ննե-
 րը Հայ ժողովրդեան բոլոր բարեկամներուն
 ցաւի առիթ եղած են : Եւստ մը Ամերիկացի-
 ներ անմիջապէս ըսին թէ այս բաները կը
 ցուցնեն թէ Հայերն անյարմար են ինքնա-
 վարութեան : Այս եզրակացութիւնը արդա-
 րացի չէ, որովհետեւ ամէն ազգաց մէջ ալ ե-
 զոտնազորքի թիւններ կը պատահին, եւ ամ-
 րոջը ժողովուրդ մը քանի մը անհատներու
 արարքին պատասխանատու ճանչնայ ու զի
 չէ եւ սակայն հասարակութեան գափալու կերպն
 այս է :

« Ատորտղրեալս Հայ կուսակցութեանց
 ո եւ է մէկուն հետ կապակցութիւն չունիք,
 սակայն իբր կուսակցութիւններ կուրս կող
 անկողմնակալ անհասներ, եւ Հայ ժողովրդեան
 բարիք կամեցողներ Հայերու զիրար սպանելը
 խտաի կը գատապարտենք : Հայոց Ամերիկա-
 ցի բարեկամները համակարծիք են թէ այս-
 պիսի մեթոտներ Հայ գաւտին միայն վնաս կը
 հասցնեն, եւ մենք կը հաւատանք թէ բոլոր
 ազգաց էն լուսամիտ գիւտնազէտներուն կար-
 ծիքն այս պիտի ըլլայ :

« Երբ ո եւ է հարստանարուած երկրի ազա-
 տութեան պաշտպաններն իրարու արիւն թա-
 փելու չափ կատաղութեամբ իրարու հետ
 կուր կը բռնուին, այդ երկրին բարեկամաց
 միշտ ցաւ, եւ անոր թշնամեաց ցնծութիւն կը
 պատճառեն : Հայաստան ասոր բացառութիւն
 մը չէ :

Այս կոչը ստորագրած են՝ Է. Հ Քլէմէնթի,
 «Պոսթոն Թրէնարիթի» խմբագիր, Ճորճ Ֆ.
 Հօր՝ Մէս ի կողմէն Մերակուտական, Լուսըրտ
 Էվէրէթ, Հէյլ Տ Տ., Աէմուէլ Ճ. Պէրօլ, Ալիս
 Սթոն կլէքուէլ :

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԴԻՇԵՐՕՔԻԿ ԿՐԹԱՏՈՒՆ,
 ԼՕՁԱՆ, ՉՈՒԻՑԵՐԻԱ
 ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Բ. տարեշրջանի գասախօսու թիւնները կը սկսին սեպտ. 14ին։
 Արեւելեան կամ Հայկական կրթատուէրը կ'ընդունի 10էն 20 տարեկան աշակերտներ՝ որոնց կուտայ, ծնողքներու բաղձանքին համեմատ, գիտական, գրական, ատեւարական կամ արհեստագիտական ասողջ ու յուրջ կրթութիւն, ներդաշնակօրէն միացած ազգային հիմնական կրթութեան հետ։ Հայ աշակերտներուն կ'աւանգուին, եւ այս՝ ստանց ո եւ է մասնաւոր զճարտմի, հայերէն լեզու, հայ մատենագրութեան պատմութիւն, եւն։
 Կարելի է նաեւ օգտուիլ տեղական հանրածանօթ դպրոցներէն — Ընտանեկան կեանք — կրթատան տարեթոշակը, հակառակ ընծայուած բազմաթիւ իրական առաւելութիւններուն, «անօրինակ» կերպով շտաբուր է։ — կրթատան յայտագիրը ամէն ուզողի կ'զրկուի։

Ծնօրէն, Մ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ
 1, Longeraie, Ծօքթ. ի գիտութիւնս, հա-
 Lausanne, Suisse. մաշտարանական մասնաւոր
 ՈՒՍՈՒՑԻՅ

ՍՈՈՂՋԱՊԱՀԻԿ ԹԵՐԹ

Բացուած է բաժանորդագրութիւն «Ասող-
 Ջապահիկ թերթ» երկշաբաթեայ պատկերա-
 զարդ հանդէսի 1903-4 թուականի համար։

Իբրեւ յաւելուած, բաժանորդները կստանան ճրիպէս 4-ից մինչեւ 6 պատկերազարդ գլբ-
 քոյկներ, Բաժանորդոցինն է 2 ո. 50 կ, ար-
 տասահմանում 10 ֆրանկ։

Կարելի է վճարել եւ մաս-մաս. սկզբում 1
 ո. 50 կ. յունուարին 1 ո. : Հրատարակութիւ-
 նը սկսուելու է սեպտեմբերին, Տարին սեպտեմ-
 բերից սեպտեմբեր։

Այլատարակցելու են համարեա բոլոր անուս-
 նի հայ բժիշկները թէ Ռուսաստանում եւ թէ
 թիւրքիայում եւ Պարսկաստանում։

Բաժանորդագրութեան համար թէ թիֆլիզի
 մէջ եւ թէ զաւառներից պէտք է զիմել թեր-
 թիս խմբագրատունը կամ «Գուտտենբերգ» զը-
 բավաճատանոցում։

Մեր հասցէն Tiflis, Rédaction «Aroghdja-
 pahik Tert».

Խմբագիր-հրատարակիչ՝
 ԲԺ. ՎԱՀԱՆ ԱՐՄՐՈՒՆԻ

ԼՈՅՍ ՏԵՍՍԻ
 BIBLIOTHÈQUE ARMÉNIENNE. N. 1

CHANTS POPULAIRES

ARMÉNIENS

TRADUCTION FRANÇAISE AVEC UNE INTRODUCTION

PAR
 ARCHAG TCHOBANIAN

PRÉFACE
 DE
 PAUL ADAM

LIBRAIRIE PAUL OLLENDORFF, PARIS, RUE DE LA CHAUSSÉE D'ANTIN, 50
 Գինը ուզողները պէտք է գիտեն ՕԼԵՆՏՈՐԾ գրավաճառանոցին
 Գին 3 Ֆր. 50

ԱՆԱՀԻՏԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Անահիտը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :
 Բաժանորդագրինն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա) , 12 ֆրանք (օտար երկիրներ)
 2 տարար (Ամերիկա) , 5 բուպլի (Ռուսիա) :
 Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. (Ֆրանսա) . 6 ֆր. (օտար երկիրներ) 1 տուլ. (Ամերիկա) , 3 բպլ. (Ռուսիա) :
 ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է :
 Ձեռագիրները ետ չեն ղարձուիր :
 Կ'ընդունուին ազգեր :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին գրպն, հետեւեալ հասցէին

A. TCHOBANIAN

17. RUE LA BRUYERE

PARIS

«ԱՆԱՀԻՏ»Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Թիֆլիս . —	Պարոն Գալստեան (Գուտսենընկոյ գլխավճառատոց)
Պաքու . —	» Ա. Մ. Մոցիկեան
Ռուսձուք . —	» Նշան Ս. Թորոսեան
Ճիլիպէ . —	» Ա. Տեմիրճիպաշեան
Դավրէժ . —	» Մկրտում Սանակեան
Նիւ-Եօրք . —	» Պետրոս Փարրիէլեան
Իսթ Ուոթըրթաուն .	» Կ. Մալխասեան
Ուսթըր . —	» Ա. Յովսէփեան
Չիքաղօ . —	» Ա. Գարակալուրեան
Պրսթոն . —	» Արամ Ասքանազ
Փրովիտէնս . —	» Օ. Տիրատուրեան
Լին . —	» Լեւոն Փափազեան